

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
SZEGED**

SZAKDOLGOZAT

AZ ISTENKÉP FEJLŐDÉSE

Készítette: Szabó Hangya Lilla

EHA kód: SZHSABB.SZE

Pszichológia szak, BA

Témavezető: Dr. Sebőné Szenes Márta
egyetemi adjunktus

2013

NYILATKOZAT

Alulírott *Szabó Hangya Lilla*, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy *Az istenkép fejlődése* című szakdolgozatom **saját, önálló munkám**; az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat esetén plágiumnak számít:

- szószerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem, és tudomásul veszem, hogy plágium esetén szakdolgozatom visszautasításra kerül.

Szeged, 2013. április 29.

.....

aláírás

SZAKDOLGOZATI ETIKAI NYILATKOZAT

Alulírott *Szabó Hangya Lilla* nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozati kutatásom lefolytatása, valamint szakdolgozatom megírása során a kutatási, a publikációs és a kliensekkel / vizsgálati személyekkel való foglalkozás etikai normáit minden vonatkozásban betartottam.

Szeged, 2013. április 29.

.....

aláírás

Tartalomjegyzék:

Előszó	2
Elméleti bevezetés	2
A szülők szerepe	3
A vallási fejlődés	4
A serdülők	5
A serdülő kori istenkép	5
Az eddigi kutatások	5
A képalkotás és a fogalomalkotás folyamata	11
Kutatás	
A kutatás célja	12
Hipotézisem	12
A vizsgálat	13
Módszerek	
Részvevők	14
Vizsgálati eszközök	14
A vizsgálat leírása	16
Eredmények	
Statisztika	17
Rajzelemzés	22
Konklúzió	33
Felhasznált irodalom	36
Mellékletek	38

Összefoglaló:

A szakdolgozatom elméleti háttérében összefoglaltam az eddigi ismereteket, kutatási eredményeket Istenképről, külön választva a vallásos és nem vallásos kontextusban felnevelkedő gyerekeket és fiatal felnőtteket. Saját kutatásom pedig az eddigi empirikus vizsgálatokon alapszik. Azt feltételezem, hogy van különbség a vallásos és nem vallásos serdülők istenképe között, ugyanúgy nem, és korcsoportok szerint is. Továbbá, hogy serdülő korban történik egy váltás, tehát ugyanúgy a vallásos és nem vallásos fiataloknál is megtörténik az antropomorfikus ábrázolási módból való átmenet a szimbolikusba. Így a serdülőkor végére egy összetettebb istenkép alakul ki. A mintába pubertás korú gyerekek kerültek bele, nyolc, kilenc és tízedik osztályos tanulók, katolikusok, és magukat nem hívőnek vallók. Istenreprezentáció, vallásosság mértéke kérdőívek és a diákok által készített rajzokkal igyekeztem rámutatni a hasonlóságokra és különbségekre a vallásos és nem vallásos kamaszok között, összegyűjtöttem a legtöbbet felhasznált szimbólumokat, és bemutattam az antropomorf ábrázolási módból, az elvont ábrázolási módba való átmenetet is. Az antropomorfikus istenképek esetében nagyon sok a közös jellemző Isten külső adottságait illetően. A diákoknak csak nagyon kevés százaléka ábrázolt szimbolikusan, azonban tükrözik az általam feltételezett komplex istenképet.

Kulcsszavak: istenkép, istenkép fejlődése, Isten ábrázolása, istenreprezentáció, vallásosság, pubertás

Előszó

Az emberi kultúrában a vallás egy nagyon összetett fogalom. Az emberek a vallásukat különböző módokon, különböző mértékben fejezhetik ki. Ebben mutatkozik meg a jellemző különbség a vallás és a tudomány között (Harms, 1944). A gyermekek Istenről való megítélései szorosan kapcsolódnak a szülők felfogásához. Fontos szempont, hogy a szülők vallásosak-e, és ha igen, akkor milyen idős korukban kerültek kapcsolatba Istennel. A szülők közvetetten vagy közvetve, de nagy hatással vannak gyermekük Istenképére (Dickie et al., 1997).

Az istenkép vizsgálatakor talán a leglényegesebb kérdés, amiből ki kell indulni, hogy van-e alapvető különbség a vallásos és nem vallásos vagy akár ateista kontextusban élő gyerek illetve fiatal felnőttek Istenképe között. Ha nincs különbség, akkor arra következtethetünk, hogy az Istenkép fejlődése belső lelki törvényeket követ, ami azt jelentené, hogy a gyerek függetlenül attól, hogy esetleg nem kapott vallásos neveltetést, hinni fog Istenben, ha pedig van különbség, akkor pedig arra, hogy a nevelés és a szociális környezet, amelyben a gyerekek felnőnek alakítja az Istenkép fejlődését (Hanisch, 2002).

Elméleti bevezetés

Fontos megkülönböztetni egymástól az istenképet és az istenfogalmat. Az istenkép az embernek az Istenről kialakult képe, amely érzelmekkel átszőtt tapasztalatokból szűrődik le és nagyon szubjektív. Az istenfogalom pedig az Istenről való tudásunkat fogalmazza meg, afféle kognitív és értelmi kategória. Az istenképpel ellentétben nem a kapcsolatot vagy az érzelmi viszonyulást fejezi ki. Az istenkép és az istenfogalom összhangban, harmóniában van egy érett személyiségben (Horváth-Szabó, 2007). Az istenreprezentációk pedig képesek vigasztalni, megnyugtatni, irányt adni erkölcsi választásokban, ugyanakkor bátorságot adni, de félelmet kelteni is, vagy akár tettekkészségre sarkallni. Az istenreprezentáció nem csak a szülőkkel való kapcsolatban gyökerezik, hanem hatni is tud rá (Rizzuto, 1989).

Az istenképnek három szintje van (Rizzuto, 1989):

1. tudattalan szint: ezt főként az anyával való kapcsolat alakítja. Pozitív istenkép alakul ha a gyerek biztonságban érzi, elfogadottnak érzi magát és ha az anya érzékeny a

gyerek mozdulásaira. Nem tudatos tudás, mivel az ősbizalom tapasztalatán alapszik, így nem tudatos, érzelmekkel telített, más kapcsolatokat erősen meghatározó viszony.

2. Racionális, kognitív tényezők szintje: ami tulajdonképpen az istenfogalom. Tehát a vallásos szocializációban elsajátított tudásunk, ehhez kapcsolódó gondolataink és a tanított tudás. Ennek is nagyon fontos szerepe van az istenképünk alakulásában.
3. A tapasztalati istenkép szintje: a világban megélt olyan tapasztalatok, amelyek Istenre vonatkoznak. Tapasztalati tudás minden esetben értelmezett tapasztalatból születik. Ilyen lehet a meghallgatott imádság tapasztalat. Ezekből születhet olyan rádöbbenés, hogy „Isten szeret engem”. Ezek a tapasztalataink segítik, bővítik Istenről való tudásunkat, és a másoktól tanult tudásunkat pedig saját tudássá teszi. Megszületik bennünk – magunk konstruáljuk önmagunkban. Tehát úgy, nem tanítható meg mint egy matematikai igazság. Némiképp hasonlít az önismeret megszületéséhez.

Ide sorolható még egy negyedik szint is, ez pedig a kötődéseméletből kiinduló megközelítés, amely a kapcsolatokról indul ki. Eszerint az elmélet szerint az istenképet alapvetően meghatározza az önértékelés. Abból indul ki, hogy születéskor minden gyerek a túlélés érdekében törekszik kötődni az édesanyához, azonban ez a kötődés függ az anya viselkedésétől is, mégpedig abban, hogy mennyire ad biztonságot, mennyire törődik a gyerekkel. Ez fogja meghatározni, hogy a gyerek biztosan vagy bizonytalanul kötődik az anyához. Ha biztonságos a kötődés alakul ki, akkor jó eséllyel önmagáról és a másiról is pozitív képet alakít ki (áttekinti Horváth-Szabó, 2007).

A szülők szerepe

Az egyházhoz való kötődést statisztikailag is meghatározza a szülőkhöz fűződő kapcsolat, illetve a szülőknek az egyházhoz való kapcsolódása. Minél erősebb, annál inkább fog kötődni később a gyerek is. Ebből arra következtethetünk, hogy az egyházhoz való kötődés a szocializáció függvénye, és nem kizárólagosan csak erre, de visszavezethető a szülők befolyására. Illetve találunk olyan adatokat is, amelyek arra utalnak, hogy a családban, vagy a gyermekkorban kialakuló vallási tapasztalatok hatnak döntően egy egész életen át. Ha egyedi eseteket veszünk szemügyre azonnal kitűnik, hogy a vallási befolyásolás teljesen kétélű, ugyanis egyaránt lehet pozitív és negatív hatása is. A szülő közvetítheti a „büntető Isten” képét is, melynek következménye, hogy a gyerek el fog távolodni a vallástól és az egyháztól (Schweitzer, 1999).

Nagyon nehéz etéren megbízható tapasztalatra szert tenni. Az „Isten” szó sokrétűen helyezkedik el az életben. Az „Isten” szóval találkoznak a gyermekek és fiatalok a hétköznapiakban és a kultúrában is, általában anélkül, hogy ezzel kapcsolatban egyértelmű fogalomról lehetne beszélni. A vallási fejlődés vonatkozásában ezen túlmenően nem lehet szó objektíven körülhatárolt istenfogalomról. Ez leginkább az istenértelmezésen múlik, amelyeket ők maguk alakítanak ki. A gyermekek és fiatalok Istenre gondolva más fogalmakat is használnak, amire gyakori példa, hogy Istent és Jézust felcserélik (Schweitzer, 1999).

A vallási fejlődés

Kezdetekben vallási fejlődés esetén kétféle értelmezésről beszélhettünk. Az egyik alatt azt értjük, amikor a születéstől meglévő hajlamot jelenti, illetve ennek érlelődését, a másik pedig a valláshoz való alkalmazkodás, amelyet a környezet kényszerít a gyerekekre. Azonban mindkettő szemben áll az empirikus valósággal. Sokkal célszerűbb az érlelődés vonatkozású és a környezetfüggő folyamatok összhatásából kiindulni. A környezet mindig befolyása alatt tartja az embert, de, hogy melyik környezet milyen módon hat rá, az az érlelődési folyamattól is függ. Piaget (1972) az interakció fogalma mentén a fejlődés interaktív jellegét, azaz az egyénnek a környezetével való összefonódottságát tekinti mérvadónak (Schweitzer, 1999). Erikson (1963) az életciklusokat emeli ki. Szerinte elsődlegesen egy belső formálódásról, alakulásról van szó, amely felé az egyén élete folyamán törekszik. Egy új fokozatra történő lépéskor az egyén a világról, illetve bármilyen másról kialakított képei megmozognak. Ennek következményeképpen válságok alakulnak ki, és problémamegoldásra késztetnek, így haladást idéznek elő. A fokozatok így egymásra épülnek, és a korábban megszerzett képességek, beépülnek a következőkbe, mint előfeltétel. Tehát egy fajta kognitív fejlődésről beszélhetünk.

Ugyanakkor a ciklikusság és a haladás nem zárják ki egymást. Nyitva kell hagyni mindkét lehetőséget. A vallási fejlődés definíciója magába foglalja a tapasztalatok, elképzelések, érzelmek, valamint a személyi viszonyulások életpályát alakító változását hangsúlyozza, amennyiben ez ahhoz kapcsolódik, amit az adott körülmények között vallásnak mindősül. Ez ad egy fajta formális keretet, amelybe értelemszerűen beilleszkedik a vallási fejlődés közelebbi, tartalmi pontosítása.

A serdülők

Kutatásom az ifjúkorúakat célozza meg. Azonban náluk kevésbé lehet egyértelmű következtetéseket levonni, mivel a serdülés különböző formákban zajlik le. Kisgyermekkorban a család messzemenően meghatározó tényező, míg a fiatalokat befolyásolhatja az adott kor társadalma, a politikai körülmények. Az 1960-as években be tudták bizonyítani, hogy fiatal korban az istenkép jelentős fejlődésen megy keresztül. Ilyenkor zajlik le az istenkép beépülése, megszemélyesítése és absztrakciója, mely során bekövetkezik az átmenet a gyermekkori antropomorf-mitologikus képzetekből az olyan fogalmak, szimbólumok felé, amelyeket a vallásoktatás során sajátítanak el, és ezekkel kezdik el Istent ábrázolni (Schweitzer, 1999). Erikson ezt az időszakot úgy nevezte el, hogy Identitás és elutasítás a szerepkonfúzióval szemben. A kérdés, ami ilyenkor dominál: ki vagyok én? A serdülő rájön, hogy kezdenie kell valamit a rengetegféle szerepével, amely azt vonja maga után, hogy egy összetettebb személyiség integrálódik. Összhangot kell teremtenie a róla alkotott képekről, benne van még a gyermekkor élményei, de ugyanakkor az alkalmi szerepek is, melyeket folyamatosan vállal. Diana (2009) azt tanácsolja, hogy serdülőknek hittant tanítani ne abban merüljön ki, hogy az ismeretanyag átadásra kerül, hanem inkább segíteni kell őket abban, hogy megérezzenek egy biztonságot nyújtó kapcsolatot, és elhiggyék, hogy elfogadottak és megmentettek.

Serdülőkori istenkép

Ez pontosan az a kor, amikor a személyiség kialakul. Ilyenkor néha nagyon gyerekes, néha pedig nagyon is felnőtt viselkedés jellemző. Az istenkép kialakulásában szerepet játszó területek a nemiség fejlődése, a kortársak közé való beilleszkedés és a saját erkölcsi értékek kialakulása. A lányok arra építik önazonosságukat, ahogyan mások látják őket, míg a fiúk inkább a független egyéniségre alapoznak. Ebből eredően istenképük is másképp formálódik. A fiúk Isten transzcendenciáját emelik ki, míg a lányok inkább az immanens Istent (Fráter, 2011).

Az eddigi kutatások

Harms (1944) végzett átfogó tanulmányozást ezzel kapcsolatban. Több, mint 4000 serdülő és gyermek szerepelt a mintájában, akiknek le kellett rajzolniuk, hogy szerintük, hogy néz ki Isten. A legfiatalabb 3 éves, a legidősebb 18 éves volt. A rajzok alapján három csoport különíthető el. Az első csoportba a három és hat éves kor közötti gyerekek tartoztak, akik

mesefigurához hasonlították Istent. Leginkább úgy rajzolták le, mint egy szakállas királyt, aki aranyházban él a felhőkben. Ebből arra következtetett Harms, hogy a megdicsőült Isten a gyermekek számára a legnagyobb lény. A második csoportot a hét és tizenkét év közötti gyerek képezték, akik reális képet festettek Istenről. Feszületet ábrázoltak, papot, Jézust. Néhányan felhívták a figyelmet Isten emberi létére. Isten mesefigura formájában nem jelenik meg többé. A rajzokban kifejezésre jutott az is, hogy Isten egy olyan személy számukra, akinek befolyása van az életben, segíti és őrzi és védi az embereket. Végül a harmadik csoport a tizenhárom és tizennyolc év közöttiek voltak, akik Istenképe individualista. Azonban ez a csoport is újabb három csoportban osztható. Az első csoport rajzai mögött egyéni vallásháttér mutatkozik meg: feszület, Szűz Mária, egy kapu a Mennybe, égő csipkebokor és így tovább. Ernest Harmst úgy gondolta, hogy a legutóbbi csoport a tagjai átvették a hagyományos vallási szokásokat és ezeket használták fel a rajzaikban.

A második csoport tagjai elvont ábrázolási módot alkalmaztak. Egybe vonták Istent a napkeltével vagy a fénnel. Megjelentek hagyományos vallási szimbólumok, mint például, hogy a szem háromszög vagy tetragram. Ezekkel a vallási szimbólumokkal a személyes hitüket fejezték ki.

A harmadik csoport olyan vallási képeket használt, amelyek ókori egyiptomi vagy perzsa mitológiából származtak. Elképzelhető az is, hogy ezek a rajzok esetleg álomképek eredményei.

A következő vizsgálatban Siegenthaler (1980) eredményeit foglalnám össze. Montájában 350 öt és tizenhat év közötti gyereket és serdülő szerepelt, és Harmshoz hasonlóan, ő is arra kérte őket, hogy rajzolják le Istent. Eredményül pedig azt kapta, hogy az öt-nyolc éves gyerekek számára Isten az emberiség alkotója és őrző-védője. Képzeletükben Isten az egekben él, és gyakran azonosítják is vele. Ebből adódik gyakran dilemmájuk, ha az Isten az egekben van, akkor hogyan lehet aktív szerepe a Földön? A gyerekek képzelte erre sokféle magyarázatot adott, például, hogy angyalok szállnak le a földre, hogy teljesítsék, amit Isten mond nekik, létrát képzelnek el, melyen Isten lemegy a földre, és utakat a föld és az ég között. Ezen kívül sok rajzon látható, hogy Isten távcső segítségével látja, hogy mi történik a földön.

Harms (1944) és Siegenthaler (1980) hasonló eredményre jutottak. A gyerekek Istenképe nyolc-kilenc évesen fordul át „reálisabb” Istenképbe. Úgy kezdik el ábrázolni Istent, mint egy

papot, ugyanakkor széles körben alkalmaznak vallási szimbólumokat, leginkább a szemet és a kezet.

A tíz-tizenkét éves gyerekek különböző jellemzőkkel látják el Istent. Isten a teremtő, a bíró és a védelmező. A tizenhárom és ennél idősebbek pedig absztrakt szimbólumokat használnak, mint a fény az alagút végén, vagy a Mennyből jövő napsugarak.

Közös pont, melyre mindkettőjük kutatásából lehet következtetni, hogy az alsó korcsoportokban emberi lényként mutatják be Istent, tehát tudományosan szólva antropomorf módon ábrázolják, és minél idősebbek a gyerekek, annál gyakrabban használnak elvont vagy szimbolikus ábrázolást.

Anton Bucher (1992), svájci teológiai professzor, törekedett megfejtetni az antropomorf és a szimbolikus ábrázolásba való átmenetet. Öt vizsgálatot végzett el, melyben nyolc-tizenegy és nyolc-tizenkét éves gyerekekkel rajzoltatott. Az előző vizsgálatokhoz hasonlóan arra a következtetésre jutott, hogy a növekvő gyerek úgy ábrázolja Istent, mint nem emberi lényt, hanem inkább szimbolikusan, mint templomot, fényt, természetet.

Átfogóan megfogalmazható tehát, hogy általánosságban a vallásos gyerekek rajzaik alapján, egy szerető, gondoskodó Istent látnak maguk előtt. A rajzok alapján még levonhatjuk azt a következtetést is, hogy az Istenképet nagyban befolyásolja a vallásos neveltetés a családban, iskolában vagy a plébániákon. A feljebb említett kutatók közül (Harms, 1944, Siegenthaler, 1980) többen foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a gyerekek és serdülők Istennel való pozitív kapcsolatában mekkora szerepe van a bizalomnak. Többféle képen ábrázolták úgy Istent, hogy a nép felé fordul, biztonságot adva nekik, azonban, a fiatalok hajlamosak arra, hogy ha Isten nem teljesíti azt, amit kértek tőle, akkor elkezd hanyatlani a kapcsolatuk vele, mígnem teljesen elutasítják.

Helmut Hanisch 2002-es tanulmányában érdemes kiemelni, és részletesen foglalkoznom vele, mivel igyekezett összefoglalni az eddig szakirodalmi ismereteket a témával kapcsolatban, illetve saját maga által végzett kutatási eredményeket is bemutatja. Illetve ez az egyetlen olyan tanulmány, melyben összehasonlító elemzést találunk a vallásosak és nem vallásosak istenképét illetően. Hanisch (2002) szerint nyomatékosan rá kell mutatnunk arra, hogy azok az Istenképek, amelyeket a vallásos fiatalok festettek nem hasonlítanak arra az Istenképre, amit a Bibliában találunk. Hiányzik a rajzokból az is, hogy Isten esetleg részt

vett a történelmi fejlődésben, akár rejtetten és észrevétlenül. A Szentháromságra sem találunk utalást.

Annak elkerülése érdekében, hogy megkérdőjeleződjön, hogy a rajzokon valóban Istent ábrázolták-e, rá kell kérdezni, hogy a családban, iskolában, plébánián milyen Istenképet tanítottak nekik. A XXI. században, kivétel nélkül a szerető Istent tanítják a gyermekeknek, ebből kifolyólag törekszenek a hitoktatók arra, hogy megértessék a gyerekekkel, hogy az Istennel való kapcsolat fejlesztése nagyon fontos, és mellette maga a tudat, hogy Isten jószágos. Egyértelművé kell tenni a gyerek, fiatalok számára, hogy Isten nem akar nyomort és szenvedést népének, hanem éppen ellenkezőleg: ő szenved a népért, hiszen egyetlen fia, Krisztus, a kereszten halt meg.

Hanisch (2002) részletesen foglalkozott a nem vallásos istenképével is. A rajzokból következtethetünk megint csak. Az antropomorf ábrázolás alig csökken az életkor előre haladtával. Kilenc éveseknél alig van különbség a két csoport között, ennek oka lehet, hogy ebben a korban a saját szüleikről mintázzák Istent. Kilenc éves kor után már elkülöníthető a vallásos és nem vallásos gyerekek Istenképének fejlődése, mivel a nem vallásos gyerekek megtartják korábbi Istenképüket, míg a vallásosak módosítják gyermeki Istenképüket. A nem vallásos fiatalok 88%-ka ábrázolta Isten antropomorf módon, míg a vallásosoknak csak 58%-ka.

További különbségekre bukkanhatunk még, Isten alakját, arcát, nemét illetően. Sokan írtak megjegyzéseket a rajzok mellé, így a kutatók tudhatták, hogy ténylegesen mire gondolnak.

Isten szakállas. Erre a nem vallásosak közül sokkal többen felhívták a figyelmet. Ez leginkább a tíz-tizenhárom éveseknél jelent meg. Néhány megjegyzés:

„Láttam egy ilyen képet egyik történelem könyvben. Azt hiszem Isten így néz ki, valamennyire hasonlít az ókori görög istenekre. Ezért rajzoltam hosszú fehér tógát, szakállat és szandált. Hozzá kell tennem, hogy én nem vagyok keresztény, ezért nincs is pontos elképzelésem Istenről.” (11 éves fiú)

„Ez itt Isten, a maga tökéletes szépségében. Szakálla dekoratív okokból van. Sasszárnyain szokott repülni a felhők felett.” (11 éves fiú)

„Szakállal rajzoltam Istent. Húzogathatja, ha unatkozik vagy épp gondolkodik valamin.” (13 éves lány).

Újabb alapvető különbség az ábrázolásban, hogy Istent a felhőkben rajzolják le. A tizenöt-tizenhat éves vallásos fiatalok alig használják ezt a motívumot, de annál gyakoribb a nem vallásos csoportban. Néhány megjegyzés messze túl mutat azon, amit a rajzok ábrázolnak. A fiatalok nagy többsége szükségesnek érezte, hogy véleményezze kapcsolatát úgy általánosságban Istennel, amikor arra kérték, hogy rajzolja le saját Istenképét:

„Az én Istenem nagyon öreg, mintegy 1000 éves. A felhőkben él.” (9 éves lány)

„A felhőkbe rajzoltam Istent, ez a megfelelő otthon számára.” (12 éves lány)

„Nagyon kicsinek rajzoltam Istent, mert nem lehet nehéz, hogy elbírja a felhő.” (12 éves lány)

„Nem hiszem, hogy Isten létezik. Ő egy ember lény volt, aki valamikor élt.” (10 éves lány)

„Utálok Istent! Ha ez a furcsa madár létezne, nem lenne háború többé.” (12 éves fiú)

„Számomra Isten egy kitalált alak. Amely azért jött létre, hogy a szenvedő emberek enyhítse a fájdalmát. Ha létezne, az űrhajósok már látták volna őt. Nem hiszek Istenben. Isten nem létezik.” (14 éves lány)

Újabb nyilvánvaló különbség: Isten angyalokkal, Isten kereszttel, Isten szárnyakkal. Íme néhány megjegyzés:

„Két kis angyal visel fehér ruhát, miközben nyitják ki a Mennyország ajtaját Istennek. Isten a kezében egy könyvet tart, amely az emberek életéről szól. A kis angyalok örülnek, hogy Isten újra a Mennyben van.” (12 éves lány)

„Úgy képzelem el Istent, mit ez. Ő a legnagyobb és legöregebb angyal a földön.” (13 éves lány)

Összegezve az eddigieket Isten antropomorfikus ábrázolása a következőképpen alakul a nem vallásos gyerekeknél: a nem vallásos gyerekek 9 éves korukig úgy hiszik Isten egy lény, aki a felhőkben él, onnan nézi az eseményeket és az embereket. Angyalok veszik körül. Jellemző jelzők, melyekkel illetik, hogy körültekintő, intelligens és barátságos. Ez az Istenkép hasonló a vallásos gyerekekéhez. Azonban mégis van különbség. Általánosságban elmondható, hogy a nem vallásos gyerekek Istenképe sokkal inkább meseszerű, mint a vallásosaké.

Az idősebb, nem vallásos 10 év kor feletti gyerekek fontos szempontja az Isten hatalma. Utalva a mindennapi tapasztalatokra, mint a háború, nyomor, szenvedés, szegénység, emberek közötti egyenlőtlenség, arra a következtetésre jutnak, hogy Isten erőtlenséges és gyenge és nem mutat érdeklődést az emberek iránt. Ezek háttérében egy gyerekes Istenkép áll, amelyhez kapcsolódik az a gondolat, hogy Isten azonnal beavatkozhatna a földön zajló dolgokba, és ezáltal még nyomatékosabban vonják kétségbe, hogy Isten létezik. A következő megjegyzések is támogatják ezt az érvet:

„Én nem értem Isten miért teszi lehetővé mindezt? Ezért nem is hiszek Istenben.” (12 éves lány)

„Nem hiszem, hogy van Isten. Ő nem engedélyezné a háborút és nézné tétlenül.” (12 éves lány)

„Az emberek évekig imádkoztak Istenhez, hogy védje meg családjukat. Mostmár felismerték, hogy az hazugság volt, hogy Isten megvédi az embereket.” (14 éves lány)

„Nem hiszek Istenben. Miért van olyan sok katasztrófa? Többnyire azok az emberek szenvednek, akik hisznek Istenben. A rajzom azt fejezi ki, hogy még egy kereszt sem óvja meg az embereket a katasztrófáktól. Miért van a templomoknak szüksége villámhárítóra?”

A szimbolikus jeleknél, rajzoknál is találunk eltérést, mind attól függetlenül, hogy a két csoport rajza hasonlít. A nem vallásosaké azonban nagy mértékben ateista magatartást tükröz. Jó néhány fiatal rajzolta le a földet, vagy a természetet, amivel azt akarták kifejezni, hogy nincs Isten. Mások ezt az ürességgel (például: fekete lyuk) próbálták hangsúlyozni Isten nem létét. Néhányan nagy kérdőjelet rajzoltak, ezzel megkérdőjelezve Isten létezését. Ugyanezek a személyek használták a kereszt szimbólumát, hogy kifejezzék, hogy Isten halott.

A nem vallásosoknak nagyon kis hányada, mindössze 14-en használta a kezét, mint szimbólumot, jelezve, hogy Isten a kezében tartja a földet, és védelmezi azt. Statisztikailag ez nem jelentős hányad, mindössze azt mutatja, hogy a nem vallásosak között is van néhány személy, akiknek pozitív Istenképe van.

Tehát azt mondhatjuk, hogy a nem vallásosak alkalmazott szimbólumai a bizonytalanságot, a materialista eszméket, a közönyt és Isten nyomatékos elutasítását fejezik ki (áttekinti Hanisch, 2002).

Még a legelején felvetődött a kérdés, hogy a belső pszichológiai változások vagy a társadalmi környezet határozza meg az Istenkép fejlődését? Az eddig kutatási eredményekből levonható válasz kettős:

9 éves korig a gyerekek Istenképét a szülői minta és a gyermeki képzelet hozza létre. A pszichés fejlődésnek is hatása van arra, hogy egy ilyen idős gyerek milyenek rajzolja le Istent. Viszont nem minden gyereknek van élénk fantáziája, és ők emiatt egy általános sztereotípiára alapján rajzolnak.

Tíz éves kortól kezdve az Istenképet elsősorban az befolyásolja, hogy vallásos vagy nem vallásos környezetben élnek. Azok Istenképét akik vallásos környezetben élnek nagyban befolyásolja az a tudás, amit család illetve a keresztény hitoktatás közvetít. A nem vallásos környezetben élők pedig ragaszkodnak a gyermeki Istenképhez, ami idővel torzulhat (Hanisch, 2002).

A képképzés és a fogalomalkotás folyamata

Minden egyes fogalmunk képekből, azaz gyedi tapasztalatokból alakul ki, így a fogalmi fejlődés alapvető az istenkép alakulásában is. Szerepet játszik abban, hogy mennyire konkrét vagy absztrakt, vagy mennyire személyes vagy személytelen. Kisgyermekkorban a gondolkodás még nagyon, később kezd el egyre elvontabb és absztraktabb lenni a gondolkodás. A személyes istenkép kialakítása a serdülőkorban történik meg, az érzelmekből és a szubjektív elemekből.

Kutatás

A kutatás célja

1. A vallásos és nem vallásos serdülők istenképe közötti különbségek kutatása
2. Az antropomorfikus vagy szimbolikus ábrázolás mód jellemző-e inkább a kamaszkorra

Hipotéziseim

1. *A magukat vallásosnak és a magukat nem vallásosnak valló fiatalok istenképe között különbség van. A serdülők istenképére inkább a szociális környezet van hatással. Ebből kiindulva én is azt feltételezem, hogy serdülők esetében is befolyásoló lehet a vallásosság és az Istenkép/Istenreprezentáció alakulására a szociális környezet. Főként azért, mert a szülők vallásossága is befolyással van a gyerekére, és ebben a korban a kortárs csoport is kiemelt szerephez jut, ami szintén hatással tud lenni ennek formálódására (McDonald, Beck, Allison & Norsworthy).*
2. *A nemek között különbség van az istenreprezentációban. Fráter Judit (2011) rámutatott arra, hogy a fiúknál és a lányoknál nem egyforma az istenreprezentáció, mivel a lányok arra építik önazonosságukat, ahogyan mások látják őket, míg a fiúk inkább a független egyéniségre alapoznak*
3. *Az idősebb serdülőknek stabilabb istenképük van, attól függetlenül, hogy vallásosak-e vagy sem. Ez a feltételezés arra épül, hogy felnőtt korra kialakul egy kifejezett személyiség, amihez kapcsolódik egy állandó, stabil istenkép is (Rowatt & Kirkpatrick, 2002).*
4. *A vallásos és nem vallásos fiataloknál is megtörténik az antropomorfikus ábrázolási módból való átmenet a szimbolikusba. A 10 éves kor felettiek kezdenek elszakadni a gyermeki istenképtől, ami azt jelenti, hogy ember helyett, valamilyen más szimbólummal helyettesítik Istent rajzaikban (Hanisch, 2002).*

A vizsgálat

Fontos kiemelnem mielőtt a módszertani részt ismertetném, hogy kutatásomat Szerbiában, Palicson és Szabadkán található iskolákban végeztem el, mégpedig azokban, melyeknek egykor én is tanulója voltam. Az országban 2001 óta törvény, hogy a gyerekeknek, akár az általános, akár a középiskola megkezdésekor választaniuk kell, hogy hittanra vagy polgári nevelésre szeretnének-e járni.¹ Ezt a szempontot figyelembe véve viszonylag könnyű dolgom lenne kiválasztani a kísérleti és a kontroll csoportot, azonban a helyzetet kissé bonyolítja a tény, hogy katolikus hittan oktatása (a szerb anyanyelvűeknek ortodox hittan oktatás van- én magyar anyanyelvűekkel dolgoztam) folyik az iskolában, és például, aki református vallású, az polgári nevelésre jár, azonban ez nem vonja magával azt, hogy ő nem vallásos. Ezért volt szükségem a vallásosság mértéke kérdőívre, hogy ezekre a kérdésekre is megkapjam a választ, illetve ezeket a személyeket szűrni tudjam.

¹ Magyarországon az új Nemzeti Alaptanterv 2012 szeptemberétől tette kötelezővé a választást hittan és erkölcsan között

Módszerek

Résztvevők

A kutatásban összesen 75 diák vett részt, akik a következő szempontok szerint csoportosulnak:

1. Táblázat- A résztvevők nem, választott tantárgy, iskola és vallásosság szerinti felosztása

	nem		választott tantárgy		iskola		vallásosság	
	lány	fiú	hittan	polgári nevelés	általános iskolás	gimna zista	vallásos	nem vallásos
frekvencia	50	25	39	36	37	38	31	44
százalék	66%	33%	52%	48%	49%	51%	41%	58%

Vizsgálati eszközök

Két félé kérdőívet alkalmaztam:

1. Az első a vallásosság mértékét méri, melynek alapját képezi egyrészt Dr. Máté-Tóth András által kidolgozott vallásosság kérdőív (Vallástudományi Tanszék, SZTE-BTK), másrészt pedig Horváth-Szabó Katalin kritika utáni vallásosság skálája (Máté-Tóth & Nagy, 2008; Martos, Kézdy, Robu, Urbán & Horváth-Szabó, 2003). A kérdőív a hitközösséghez tartozást, az imádkozás gyakoriságát, és a vallás befolyásoló hatását méri fel a mindennapokra és a kapcsolatokra nézve. (1. melléklet)
2. A második felvett kérdőív pedig az Istenreprezentációra vonatkozik (Lawrence, 1997- magyarra fordította és validálta Robu, 2007, 2. melléklet). Lawrence célja egy olyan kérdőíves eljárás megalkotása volt, amellyel mérhető a személy istenképe. Az istenképre hatnak a tudattalan és érzelmi elemek, és ezek objektív teszttel nagyon nehezen feltérképezhetők. Így a kérdőívvel inkább a személy istenfogalma tárható fel. A Lawrence-féle kérdőív Likert skála, hat

alskálája van és mindegy skálához 12 kérdés tartozik: Jelenlét, Kihívás, Elfogadás, Jóindulat, Befolyásolás, Gondviselés.

A skálák jellemzői:

Jelenlét- az ehhez a skálához tartozó kérdéseket összességében a „Jelen van-e számomra Isten?” –kérdéssel foglalhatnánk össze. A gyermeki kötődésből indul ki, a szülőképből, a kötődés meglétéből vagy hiányából. Arra vonatkozik, hogy az adott személy érzi-e minden napjaiban Isten jelenlétét, mennyire érzi magához közelinek vagy távolinak, ami hatással lehet az egyén kötődési mintázataira.

Kihívás- A szétválás és individualizáció kérdésén alapszik, mint külön személyiség elkülönül az anya a csecsemőtől. Az első két skála szorosan kötődésmélethez kapcsolódik. Isten lehet egy biztonságos menedék, segít ha szükséges, ugyanakkor állandó elérhetősége arra ösztönöz, hogy a személy merjen kihívást vállalni és fedezze fel a körülötte lévő világot. Így az egyén állandóan törekszik személy ismereteinek gyarapításra, extrovertáltabb, élménykereső személyiségjegyeket tükröz.

Elfogadás- A jóság kérdésének primitív formája. Stabil individuális énképet tükröz, és biztonság érzetet, mivel tisztában van vele, hogy Isten úgy fogadja el őt, amilyen.

Jóindulat- A másodlagos formája az előző kérdésnek/skálának. „Isten az a személy, aki akar szeretni engem?” Ez a skála inkább Isten személyiségére fókuszál, mint a vele kapcsolatra. Ez valamivel gyengébb elméleti alapokon nyugszik, mivel a katekétizmusnak, erre egyértelmű alapértelmezett válasza a „természetesen, igen”.

Befolyásolás- a kontroll kérdése két kérdésre bontódik, az első, hogy „Mennyire tudom befolyásolni, irányítani Istent?” A skála kapcsolatban áll a külső- belső kontroll attitűdökkel. Akik alacsony pontszámokat érnek el ezen a skálán azok külső kontrollhelyes, ami azt jelenti, hogy viselkedése létrejöttében külső, környezeti hatásokat tart elsődlegesnek.

Gondviselés- a második kérdés pedig, hogy „Mennyire tud Isten irányítani engem?” Stabil istenképet tükröz, szintén kapcsolódik a kontrollhelyhez, az egyén valószínűleg tartós kapcsolatokat kialakítani, lojalitást vállalni.

Továbbá felhasználtam egy Istenről szóló tanulságos mesét, amelyet egy internetes tanmese gyűjteményben találtam. (2. melléklet)

Végül pedig a gyerekek által készített rajzokat elemeztem. A rajzvizsgálat az istenkép vizsgálatának egy elterjedt módszere (Robu, Martos, 2007). Harms (1944) vallási szimbólumok, motívumok besorolási kategóriát alkalmaztam:

1. egyéni vallásháttér- hagyományos vallási szokások
2. elvont ábrázolási mód- személyes hit
3. mitologikus képek- álomképek eredményei

A kérdőívek adatait SPSS adatkezelő rendszerbe vittem be. Annak érdekében, hogy szűrni tudjam, hogy ki az aki vallásos, de mégis polgári nevelésre jár és esetleg fordítva, a vallásosság kérdőív „A következő skálán jelöld mennyire érzed magad vallásosnak” (7 fokú skála) segítségével létrehoztam egy új változót. Azok a személyek, akik 1 és 3 közötti pontot jelöltek meg tartoztak a nem vallásos, míg a 4 és 7-es pont közöttiek pedig a vallásos kategóriába. Ez alapján az új felosztás szerint a hittanra járók közül nyolcan estek nem vallásos, a polgári nevelésre járók közül így pedig tizenheten átkerültek a vallásos kategóriába. A 4-es, mint középső érték azért került mégis a vallásos csoportba, mert a többi kérdésre adott válaszok alapján ez az ideális. Az istenreprezentációs kérdőív magyar változata, akárcsak az eredeti angol, 72 ítemes volt, amelyekből 6 skála hozható létre: gondviselés, kihívás, jóindulat, befolyásolás, jelenlét, elfogadás. Az életkort két csoportra osztottam fel, egyik csoportba a 14 és 15 évesek, a másikba pedig a 16 és 17 évesek tartoztak. A hipotéziseim teszteléséhez a későbbiekben a válaszadók pontszámaiból létrejött skálapontszámokkal független mintás T-próbát végeztem. Csoportosító változóként a nemet, a kort és a vallásos-e változókat állítottam be.

A vizsgálat leírása

A nyolcadik osztályban külön látogattam meg a hittanos és külön a polgári nevelésre járók csoportját, a gimnáziumban pedig egyszerre volt jelent az osztály, tehát vegyes csoporttal dolgoztam.

Mindegyik osztályban bemutatkoztam, elmondtam miért van szükség az ő segítségükre, majd ismertettem velük a kutatás menetét és célját. Először felolvastam az Istenről szóló tanulságos mesét (3. melléklet), annak érdekében, hogy ráhangolódjanak a témára, és érezzék, mi is az, amit tulajdonképpen várok tőlük. Megkértem őket, hogy gondolkodjanak el a hallott mesén, töprengjenek pár perc erejéig, hogy számukra ez milyen üzenettel járt, majd tiszta, üres lapokat osztottam ki, és megkértem őket, hogy rajzolják le, ők hogyan képzelik el Istent.

Hozzátettem, hogy leginkább rajzokat várok, de ha úgy érzik, hogy nem sikerül papírra vetni, úgy ahogyan szerették volna, akkor írjanak is, például azt, hogy mit rajzoltak, vagy foglalják bővebb mondatokba a fejükben kirajzolódó véleményüket. Néhány perc elteltével, kivétel nélkül mindig mindenki elkezdett rajzolni. A rajzok elkészítése nagyjából 15-20 percet vett igénybe. Ezután osztottam ki nekik a kérdőíveket. A teljes vizsgálat 45-50 percig tartott.

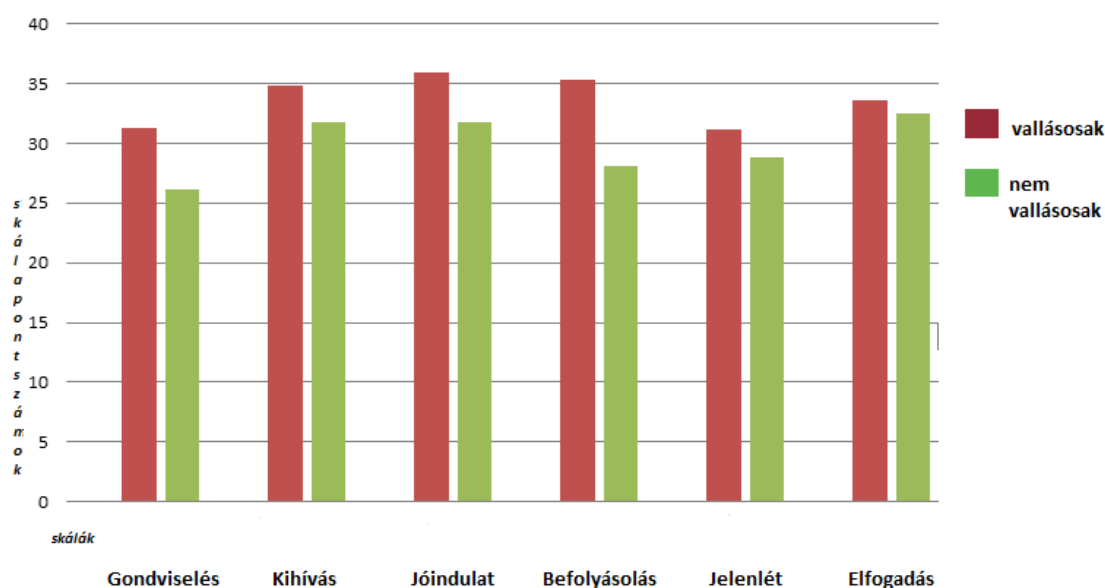
Eredmények

Statisztika

Első hipotézisem, hogy a magukat vallásosnak és a magukat nem vallásosnak valló fiatalok istenképe között különbség van, a különbséget pedig a szociális környezet hatása okozza. A szociális környezet alatt értem serdülők esetében a saját korcsoportot és családot, tehát a szülők vallásosságát. A statisztikai adatok alapján kirajzolódott a különbség, ugyanis a 6 alskálából 5-nél szignifikáns eltérés van a két csoport, tehát a magukat vallásosnak és nem vallásosnak vallók között, egyedül az elfogadás skálán nem volt különbség. A vallásos nevelést kapott fiatalok kaptak magasabb pontszámot a skálákon (2. táblázat, 1. ábra)

2. Táblázat- A vallásos és nem vallásos serdülők közötti különbségek az istenreprezentációs skálákon

Skála	független mintás t-próba
<i>Gondviselés</i>	$t(72)=3,218; p=0,002$
<i>Kihívás</i>	$t(71)=2,684; p=0,009$
<i>Jóindulat</i>	$t(71)=3,627; p=0,002$
<i>Befolyásolás</i>	$t(72)=5,650; p<0,001$
<i>Jelenlét</i>	$t(72)=2,785; p=0,007$
Elfogadás	$t(72)=1,624; p=0,109$

1. ábra: Vallásosak és nem vallásosak közötti istenreprezentációs skálapontszámokbeli különbségek

Tehát, a vallásosak és nem vallásosak istenreprezentációja szignifikánsan különbözik serdülő korban, ami arra enged következtetni a szociális környezet valóban befolyással van vallásukra és istenképük alakulására. Az ábrán is látható, hogy az csak az elfogadás skálán nincs jelentős különbség a kamaszok között. Ezt az eredményt az is megerősíti, hogy a vallásos serdülők többségénél a szülők is vallásosak, viszonylag rendszeresen templomba járó emberek, ebből kifolyólag hívő nevelésben volt részük. Illetve ezek a fiatalok gyakrabban találkoznak vallásos közösségekkel. A vallásos serdülők sokkal inkább közelebb érzik magukhoz a mindennapjaikban Istent, biztonságosabban kötődnek, lojálisabbak, stabilabb az énképük is.

Második hipotézisem szerint a nemek között van különbséget, azonban ez nem igazolódott be. A független mintás t-próbával való merés nem mutatott szignifiáns eltérést, a magukat vallásosnak és nem vallásosnak vallók között a skálapontszámok alapján egyik skálánál sem. Ugyanolyan értékeket kaptak lányok, mint a fiúk mindkét csoportban, ami azt jelenti, hogy a vallásos és nem vallásos fiányok és fiúk nemük tekintetében nem különböznek az istenreprezentációjukat illetően (3. táblázat).

3. Táblázat- A vallásos és nem vallásos serdülők istenreprezentációjának nemi különbségei

Skála	Független mintás t-próba
Gondviselés	$t(-0,89)=73; p=0,929$
Kihívás	$t(-0,972)=72; p=0,334$
Jóindulat	$t(0,029)=72; p=0,977$
Befolyásolás	$t(0,755)=73; p=0,453$
Jelenlét	$t(-0,337)=73; p=0,737$
Elfogadás	$t(-0,917)=73; p=0,362$

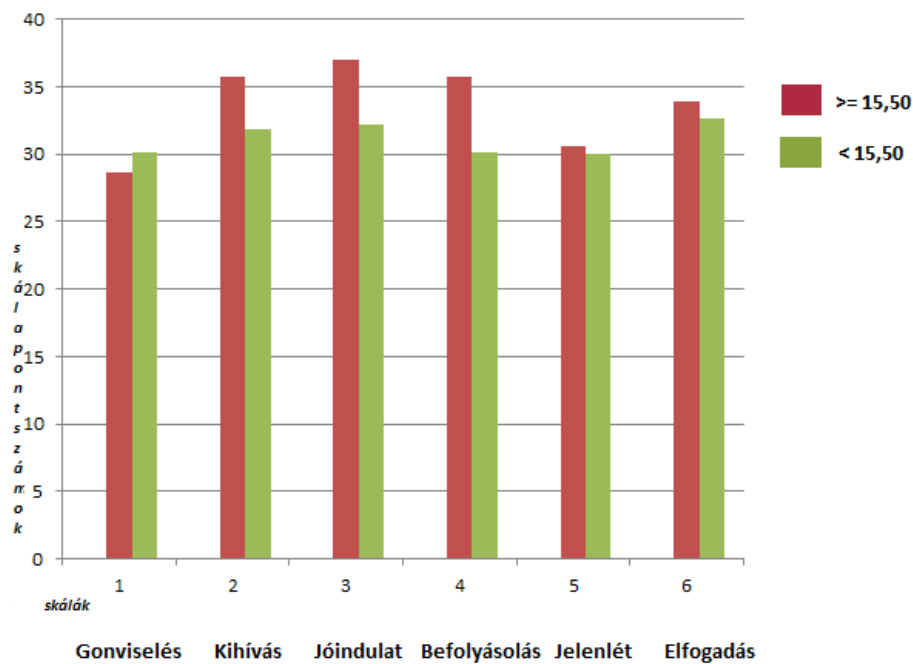
Mivel nincs különbség arra következtethetünk, hogy serdülőknek egyformán fejlődik az istenképük, istenreprezentációjuk, és ez a fejlődés nemtől független. Tehát egyforma mértékben stabil vagy nem stabil az énképük, biztonságosan vagy bizonytalanul kötődőek, elfogadóak vagy kevésbé elfogadóak, ami azt jelenti, hogy a szociális környezet egyforma mértékben hat a lányokra és fiúkra egyaránt. A serdülő keresi önmagát, megpróbálja összeegyeztetni a különböző szerepeit, választ keres arra a kérdésre, hogy ki is ő valójában, és ez a fajta szükséglet ugyanúgy megjelenik a lányoknál és a fiúknál is. A serdülőt körülvevő környezet pedig mintegy tükröt tart elé, ami által eldöntheti, hogy melyik szerep tükrözi az ő valódi személyiségét.

Harmadik hipotézisem, az életkorra vonatkozik. Tehát az idősebb serdülőknek stabilabb istenképük van, attól függetlenül, hogy vallásosak-e vagy sem. A szakirodalmi háttért is alátámasztva, beigazolódott a független mintás t-próba segítségével, hogy ahogyan idősünk, úgy stabilizálódik istenképünk is. A mintában 14 és 17 év közötti diákok voltak. Évek számát tekintve ez igen csak kis eltérés, de hatból három skálán is szignifikáns a különbséget találtam. Az idősebbek, tehát, akik 15,5 évnél többek voltak azok, akik magasabb értékeket kaptak. Szignifikáns a különbség a következő skálák között: *Kihívás*, *Jóindulat* és *Befolyásolás* (lásd: 4. táblázat). Ez arra enged következtetni, hogy, ahogy idősödnek változik az istenreprezentáció, és elkezd kialakul a kora felnőtt kor felé haladva egy állandó, stabil istenkép.

4. Táblázat- A serdülők közötti különbségeikistenreprezentációs skálákon elért eredmények alapján korcsoport szerint vallásosságtól függetlenül

Skála	Független mintás t-próba
Gondviselés	$t(-0,886)=73; p=0,379$
<i>Kihívás</i>	$t(72)=3,650; p<0,001$
<i>Jóindulat</i>	$t(72)=4,553; p<0,001$
<i>Befolyásolás</i>	$t(73)=4,294; p<0,001.$
Jelenlét	$t(0,630,)=73; p=0,531$
Elfogadás	$t(1,879)=73; p=0,064$

Ha nem lenne különbség egyik skálán sem, az azt jelenté, hogy mindegy hány éves egy serdülő, tehát lehet korai vagy kései szakaszban, nem mutat fejlődést az istenképe. Viszont három skálán magasabbak a 15,5 évnél idősebbek pontszámai (lásd 2. ábra). A Kihívás skálán elért nagyobb pontszám arra utalhat, hogy bizalmasabban kötődnek, egyre jobban érdekli őket a körülöttük lévő világ, több mindent ki szeretnének próbálni, amit a környezet is lehetővé tesz, ugyanis egyre inkább bővülnek lehetőségeik. A Befolyásolás skála annyira nem meglepő, mivel a kamaszok ilyenkor lázadnak, és hisznek abban, hogy befolyásuk van saját, és mások viselkedése felett. Viselkedésük sokszor gyerekes, de ugyanakkor sokszor nagyon is felnőttes lehet. A Jóindulat skála pedig Isten személyiségét jeleníti meg számukra, ami szoros kapcsolatban áll az éppen kialakuló istenképpel is, ami stabilizálódni látszik. Ebből is látszik, hogy haladnak a felnőttkori istenkép felé. Hat skálából háromnál való eltérés nem számít ugyan jelentős különbségnek, jelzi az átmenetet a gyerekkori istenképből egy komplexebb istenkép felé.

2. ábra: Az istenreprezentációs skálapontszámok eloszlása korcsoportok szerint

A skálák az egyén sokféle személyiség jellemzőit tükrözhetik. Akik magasabb pontszámokat értek el bármelyik skálák bármelyik összehasonlítás esetén, ezt általában a vallásos fiatalok merítették ki, illetve az idősebb serdülők, azokra elmondható, hogy stabilabb istenképe van. Az istenképre hatnak a tudattalan és érzelmi elemek elemek, és ezek objektív teszttel nagyon nehezen feltérképezhetőek. Ahogy korábban írtam a kérdőívvel inkább a személy istenfogalma tárható fel, de ehhez szorosan kötődnek az egyén bizonyos személyiség jegyei is.

Rajzelemzés

Negyedik, egyben utolsó hipotézisemre a rajzelemzés ad választ, mivel ezen a módon követhető végig legjobban, hogy megtörténik-e az antropomorfikus ábrázolásból való átmenet a szimbolikusba.

Először a hittanra járók rajzainak elemzését mutatnám be:

A nyolcadikos hittanosok, azaz 14-15 évesek 90 %-ára jellemző hogy Istent ember képében, azaz antropomorfikusan ábrázolják. A legtöbb ilyen rajznál, pontosabban 22-ből 17 rajz esetén, azzal találkozunk, hogy Isten feje fölé glóriát rajzolnak. A glória jelentése dicsfény, a hétköznapiakban általában az angyalok feje fölött látjuk, korong vagy karika formájú fényesség. A gyerekek számára a dicsőséget jelképezi, ugyanis glória nem kerülhet bárki fejére, és ha valaki fejére felkerül, az a valaki biztosan jó. Továbbá ez együtt jár azzal, hogy valamiféle hatalmat jelképez számukra. Tehát a glóriával ábrázolt Isten egy hatalmas, dicsőséges, ugyanakkor jóra való személyt testesít meg. Ehhez hasonlóan néhányan vonalakkal próbálták ábrázolni a körülötte lévő fényességet, szintén a megdicsőült Isten képét kifejezve. A fényességben való ábrázolás utalhat arra is, hogy Isten nem látható, mivel annyira beragyogja a fény.

Azok közül, akik antropomorfán ábrázolnak, hét személynél megjelenik Isten felhőkben való ábrázolása is. Ez egy mesebeli figurára utal inkább, tükrözi a gyermeki istenképet.

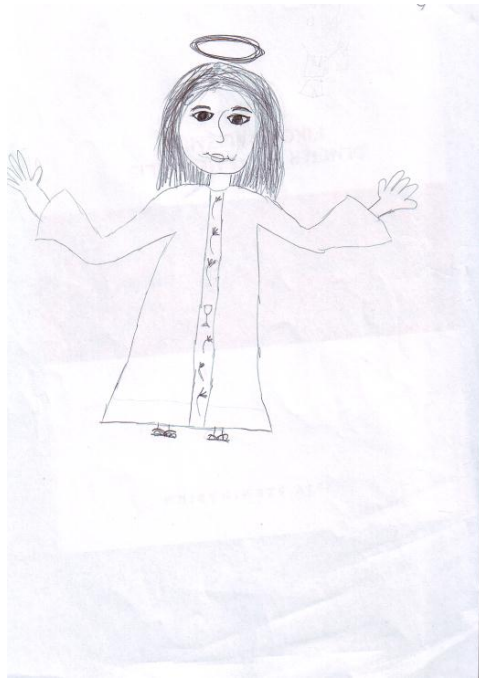
Valószínűleg azért rajzolják Istent a legtöbben emberként, mert arról van tudásuk, hogy Isten a saját képmására teremtett minket, embereket. Illetve, az is előfordulhat, hogy Jézus képe dominál képzeletükben, mivel a hittanórákon az Újszövetségi tanításokban róla hallanak a legtöbben. Egy diák rajza mellett ki is emeli: „*Istent úgy képzelem el, mint Jézust.*”

Jellemző ábrázolásmód még a hosszú haj, vagy a hosszú haj és szakáll. Az összes antropomorfikus rajzon így jelenítődik meg. Ezek a képek is inkább Jézust juttatják eszünkbe, továbbá, szintén utalhat valamiféle mesebeli figurára is. A legtöbben egész alakos rajzokat készítettek, hosszú tógában, mezítláb ábrázolva. Ezek a jellemzők is mind még a gyermeki istenképhez kötődnek.

Megjelennek egyes motívumok, mint például a kereszt, ez hat személy rajzán volt látható. A kereszt a keresztényeknél Jézus megváltó szenvedésének és Isten tökéletes szeretetének a

jele. A VI. századtól a tekintik még dicsőségének a jelének is. A gyerekek valószínűleg nincsenek tudatában ezeknek az ismereteknek, de mégis szorosan hozzákötődik istenképükhöz, tehát egyéni vallásháttért tükröznek.

Azokon a rajzokon, ahol Istent emberi alakban ábrázolják a következő mondatokkal illetik: „Isten mindenkit szeret!”, „Isten mindenre képes. Istennél semmi sem lehetetlen.”, „A mindenható Isten.”, „Istent én ember színében látom. Aki nagy dolgokra képes, és méltóságos.” –mindezt igyekeznek a kitárt karokkal való ábrázolással alátámasztani (1. rajz).

1. rajz - Egy 8. osztályos hittanra járó tanuló rajza

A kitárt karokat, mint Isten biztonság adásának, védelmezésének tükrözik szimbólumát 6-an használták. Ez ugyanakkor kapcsolódhat az áldáshoz is, abból eredően, hogy egy mise alkalmával is azt látják, hogy a pap kitárt karokkal oszt áldást a jelenlévőkre.

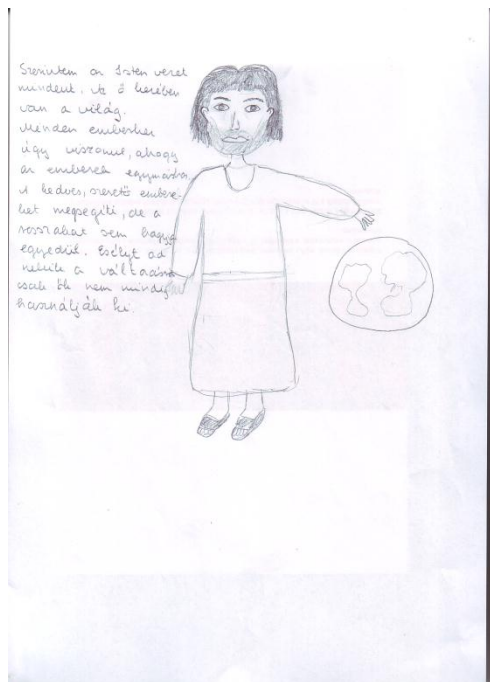
Kifejezetten szimbolikus ábrázolás három rajzon volt. Egyik ilyen rajzon csak egy madár látható, aminek glória van a feje felett, és a felhők között repül (2. rajz):

2. rajz- Egy 8. osztályos hittanra járó tanuló rajza- szimbolikus ábrázolás

„Isten madár képében jelenik meg számomra. A madarak tökéletességét, nyugalmat árasztanak, amerre Isten jár, onnan elszökik a sötétség.” – megmagyarázza ugyan, hogy miért a madár metaforával él, de a glória, mint motívum ismét visszaköszön, amiből ismét a dicsőséges és hatalmas Isten képére következethetünk. A második rajzon szintén megjelenik a madár, ám a bárány és a kígyó is, illetve Isten glóriával a feje felett, mindezek mellett a nap, a hold a csillagok, a felhő. A kígyót egy villám választja el a többi állattól: „Isten, a Szentlélek képei, a világmindenség és a gonosz” – elvont ábrázolási mód, ami komplexebb istenképre utal, a jóságos Isten megszemélyesítése. Isten mellett állnak teremtményei, akik mind a jók, szemben a gonosszal, aki egyedül van. A harmadik rajzon egy lány látható, a mellkasa előtt a keze, melyben egy szívet tart: „Isten az emberek szívében él.” – ebből is látszik, hogy számára Isten már egy kevésbé lerajzolható és megfogható fogalom.

Az elsős gimnazisták körében még mindig jelentősen az antropomorf ábrázolásmód él, csak úgy, mint a nyolcadikosoknál, 12-ből 10-en rajzolták le emberi alakban. Egész alakosan, tógában, kitárt karokkal, tehát ugyanazokkal a motívumokkal találkozunk, amelyek nagy valószínűséggel ugyanazokat a jelentéseket tartalmazzák (3. rajz):

3. rajz- Egy első osztályos hittanra járó gimnazista (9.-es) tanuló rajza

Hárman közülük azonban bővebb leírással egészítették ki rajzaikat:

„Szerintem Isten vezet mindent. Az ő kezében van a világ. Minden emberhez úgy viszonyul, ahogy az emberek egymáshoz. A kedves, szerető embereket megsegíti, de a rosszakat sem hagyja egyedül. Esélyt ad nekik a választásra, csak ők nem mindig használják ki.”

„Szerintem akárhogyan nézhet ki Isten. Mivel Istent az embert saját képmására teremttette, én úgy képzelem el, hogy az összes ember összeturmixolva adja meg Isten „kinézetét”. Minden ember hasonlít egy kicsit Istenre. –és mindenképpen mosolyog !:)”

„Azért nincs igazság a Földön, mert Isten így teszi próbára az emberiséget. Akinek nincs semmije, már annak a hite a maradt csak és ez jelenti az igazi gazdagságot. Ha mindig mindenkivel csak jó történne az emberek könnyen megfedkezéne Istenről.”

Fenti írások még inkább alátámasztják mindazokat a jelentéseket, amelyek az egyes motívumok mögött állnak Isten emberi alakban való ábrázolásában.

Közülük, ketten választották csupán a szimbolikus ábrázolást. Egyikük napot rajzolt és felhőket a következő szöveggel: „Bár nem tudom elképzelni Istent, tudom, hogy létezik.

Hiszek benne. Számos példát tudok mondani, mikor (azt hiszem) ő segített nekem. Mikor meghallom azt a szót: Isten, mindig az égbolt jut eszembe, a Nap, fény, világosság.”- A nap az istenség, a ragyogás és a hatalom szimbóluma is, míg a felhő a könnyedség és az alaknélküliség jelképei. Személyes hitét jeleníti meg, ugyanakkor elvont ábrázolási módot alkalmaz.

A másik rajzon tejútrendszer látható, bolygókkal, csillagokkal, amelyből arra következtethetnénk, hogy mintegy tagadja Istent létét, de kiegészítő írása nem ezt támasztja alá: *„Igaziból, én nem tudom elképzelni Istent ember képében. Persze sok képet láttam már az öreg fehérszakállas emberről... De mégis én úgy gondolom, hogy igazából „ő” tényleg a mindenség... Nem csak a mi tejútrendszerünkben, vagy nem csak a földön van jelen, hanem mindenhol. Szerintem egy energia, kézzel foghatatlan, és minden egyensúlyban tart. Mitől lenne ilyen rendezett a bolygónk, és az egész naprendszer... Az emberek jellemét már nem ő formálja, saját magunk kell, hogy rájöjjünk mi a helyes... Vigyáznunk kell arra, hogy egészségesek legyünk! Ő csak egy esélyt adott az életre, nekünk kell szabályozni magunkat minden téren. Hinni kell benne, de ha semmit nem teszünk a saját érdekünkbe, például nem végezzük el a feladatunkat, akkor még ha imádkozunk sem fog teljesülni, mert mindenki magán tud a legtöbbet segíteni! Tennünk kell valami nekünk is, annak érdekében, hogy jól éljünk, nem másra hagyatkozni.”- együtt vizsgálva a kettőt, ismét a személyes hit megjelenését vélhetjük felfedezni.*

Ezek az írások, noha sokan emberi alakot egészítették ki velük, már mutatnak utalást arra, hogy Isten egy olyan erő, fogalom, hatalom amely nem méríthető ki csupán azzal, hogy lerajzolnak egy embert, mind attól függetlenül, hogy a glória, a kereszt, a kitárt karok, mind-mind hordozzák egyéni jelentésüket. Attól függetlenül, hogy ez nem a nagyobb százalékra jellemző, látszik, hogy néhányuknál már elkezdett alakulni egy komplexebb istenkép, egyéni jelentéstartalmakkal.

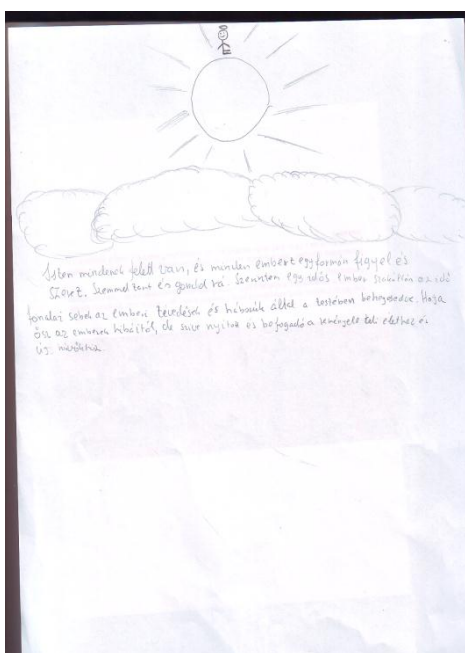
A második gimnazistáknál is folytatódik az antropomorfikus ábrázolás, mivel mind a nyolc rajzon megjelenik Isten emberi alakban. Képzeletükben még a gyermeki istenkép él, a hosszú szakállal, hosszú hajjal és tógával. A hozzájuk fűzött magyarázatok néhol megerősítik, néhol pedig túl mutatnak ezen:

„Isten a képmására teremtette az embert.”

„Tovább nem folytatnám, mert úgysem lesz olyan, amilyennek elképzeltem. Isten úgy néz ki, mint az ember, mert a saját képmására teremtette, meg azért is mert bennünk van.”- ezek az istenképek még inkább húznak a gyermeki istenkép felé.

„Számomra az az Isten, aki segít boldoggá tenni, és egy percre elfelejteni, hogy ki is vagyok én valójában, és, hogy nem kell feladni, mert van remény.”- ebben az esetben pedig inkább felerősödik, Isten biztonságot adó, védelmező szerepe, vagy egy szerető Isten képe.

Ebben a korosztályban is, mindössze két személynél jelenik meg a nap és a felhők, egyikük a napra ültetve rajzolta le Istent (4. rajz):

4. rajz- Második osztályos hittanra járó gimnazista (10.-es) rajza- szimbolikus ábrázolás

A nap, a napfény elvont ábrázolási módok, és saját vallási háttér megjelenései.

„Isten egy távoli világról figyel bennünket, ahol minden tökéletesnek számít, nincs semmi rossz.”

„Isten mindenkinek felett van, és minden embert egyformán figyel és szeret. Szemmel tart és gondol rá. Szerintem egy idős ember szakállán az idő fonalai sebek az emberi tévedések és háborúk által a testében behegesezve. Haja ősz az emberek hibáitól, de szíve nyitott és befogadó a reménnyel teli élethez és új hívőkhöz.”

A fenti példákban, összefoglalásokból láthatjuk, hogy az antropomorfikus ábrázolásmód dominál a legtöbb hittanra járó diáknál serdülőkorban. Azonban vannak bizonyos motívumok, amelyeket a legtöbbször alkalmaz (glória, fény, kitárt karok), és amelyeknek jelentéseiből arra következtethetünk, hogy számukra Isten egy dicsőséges személy, akinek hatalma van. Azoknál a személyeknél, akiknél megjelenik a szimbolikus ábrázolásmód, és látható, hogy elkezdődött az átmenet egy komplexebb istenkép felé. Rajzaikon elvon ábrázolási módot alkalmaznak, amelyek az személyes hitük, és egyéni vallásháttérük megnyilvánulásai. A hittanosok heti szinten hallanak Istenről, Jézusról, a Bibliáról, vagy bizonyos szentírási szövegekről. Úgy látom, hogy számukra az szerető Isten képe, szorosan összefonódik a mindható Isten képével. Sokan a használt motívumok jelentésétől függetlenül, kiemelték Isten hatalmas erejét, képességét arra vonatkozólag, hogy mindent kézben tartson.

A polgári nevelésre járók rajzainak elemzése:

A polgári nevelésre járók csoportjában a nyolcadik osztályban, úgy tűnt, nagyon távol áll mindenkitől Isten és a vallás fogalma. Mind a tizenhárman embert rajzoltak, szakállal. Úgy tűnik erősen megtartott még számukra a gyermeki istenkép. Közülük csupán három személy rajzánál jelentek meg bizonyos motívumok, a kereszt, a glória illetve az angyal (5. rajz).

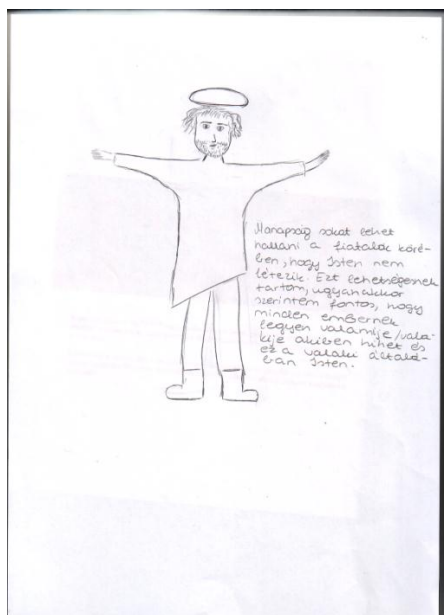
5. rajz- Nyolcadik osztályos polgári nevelésre járó tanuló rajza

Az angyal motívumával eddig még nem találkozunk. Ők Isten teremtményei és küldöttei, az ő akaratát adják hírül az embereknek és segítenek rajtuk. Semmiféle megkülönböztetett tiszteletet nem igényelnek, csak erejük és hatalmuk miatt magasabb rendűek az embernél. Ebből arra következtethetünk, hogy az angyal motívumával is Isten megközelíthetlenségét, és távoli létét próbálták meg kifejezni.

Az elsős gimnazistáknál az emberként való ábrázolás mód nagytöbbségben dominál, tizenháromból tíz diákból is, és szintén a hittanra járók által az eddig legtöbbet használt motívumokkal, mint a glória a fej felett, egész alakos rajz, tógában, kitért karokkal, illetve egy felhőn állva ábrázolás, melyek a dicső Isten képére engednek következtetni. A rajzokhoz fűzött megjegyzések pedig eltérnek a várhatótól, ugyanis a nyolcadikkal ellenben, náluk nem a gyermeki istenkép él:

Egy diák a felhőn állva rajzolta le Istent, amint azt mondja: üdvözlj. Majd a következőket írta alá: „*Lelkünkben lakozik, Isten, mindössze rá kell találunk és követnünk kell.*”

A következő rajz, amit kiemelnék azon glória látható a fej felett, szétárt karok, mintegy kereszt alakban. Egy rajzon belül megjelenik három olyan motívum is, amit a hittanosok alkalmaztak rajzaikban. A következőket írta hozzá: „*Manapság sokat lehet hallani a fiatalok körében, hogy Isten nem létezik. Ezt lehetségesnek tartom, ugyanakkor szerintem fontos, hogy minden embernek legyen valamije/valakije akiben hihet és ez a valaki általában Isten.*” (6. rajz).

6. rajz- Első osztályos polgári nevelésre járó gimnazista rajza

Érdekes eredmény, hogy annak ellenére, hogy egy nem vallásos csoportról van szó, négyen is a szimbolikus ábrázolást választották.

Az első ilyen rajzon a Nap előtt hosszú tóában, széttárt karokkal áll Isten egy gitárral a kezében: „Istent leginkább azon keresztül lehet látni, amit alkotott, habár túl fényes ahhoz, hogy ránézhessünk, mégis láthatjuk gondolatainkon keresztül. Szerintem Isten a Rockzenében is megtalálható. Biztos van pár gitárja is (amik tökéletesek) :).” –antropomorf ugyan, de elvont ábrázolási mód, melyben a személyes hit igencsak nagy szerepet játszik.

A másodikon egy ember látható kihangsúlyozva a mellkasán egy piros szív: „Én nem úgy képezem el Istent, mint egy embert, aki mindent lát és mindent tud. Szerintem Isten maga a szeretet. Minden jószág, tisztelet, hit a szívünkben ered. Isten és a szeretet kölcsönösen egészítik ki egymást: aki igazán hisz Istenben, az szívből tud szeretni, aki tud szeretni az Istent is szereti, hisz benne.”

A harmadik rajz tájképszerű: ház, fenyők, folyó, nap, hegyek: „Isten nem lerajzolható szerintem, hanem személytelen energia, ami mindenhol ott van.”

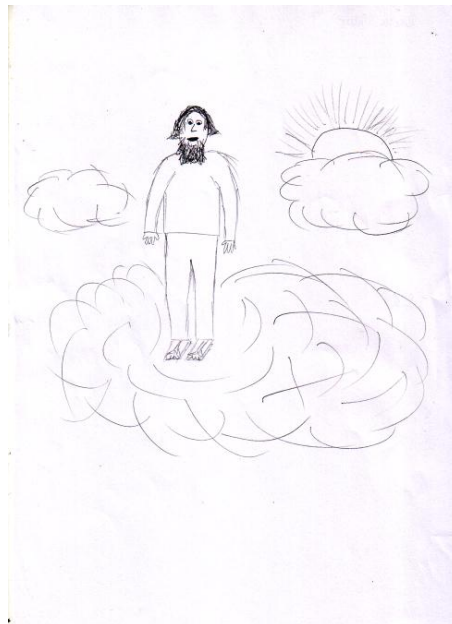
A negyedik pedig talán a legkülönlegesebb az összes közül, mivel egy emberi szemet rajzolt, a szemgolyó pedig egy földgömb. „Mindent hall s lát. Mint az embert, úgy az óceánban úszkáló halat, a jót és rosszat.” (7. rajz).

7. rajz- Első osztályos polgári nevelésre járó gimnazista rajza-szimbolikus ábrázolás

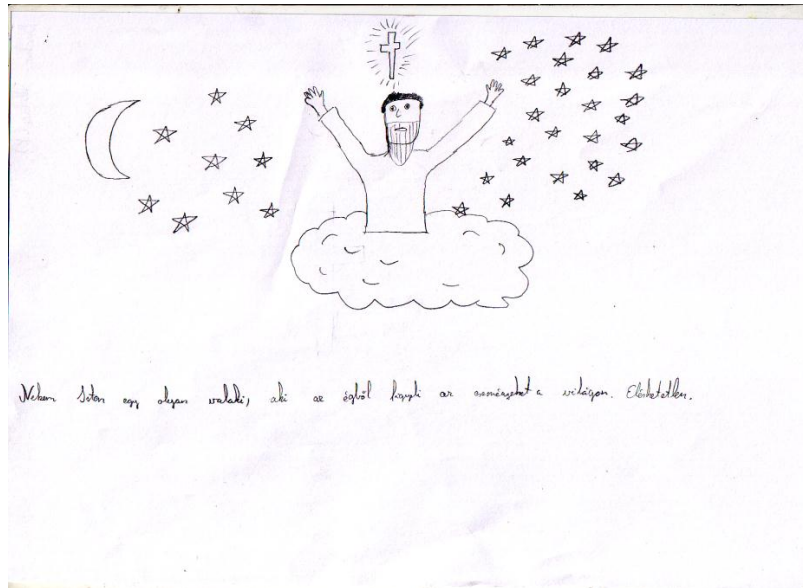
Harms (1944) csoportosításai alapján a fentebb kiemelt szimbolikus rajzok, mind az elvont ábrázolási módhoz tartoznak, és ilyenkor jelenítődik meg leginkább a személyes hit. Meglepő módon ugyanez jellemző hittanos társaik rajzaira is, sőt szimbolikájukat tekintve színesebb, változatosabb és talán még többet mondóbb rajzok, és kiegészítő írások születtek, ráadásul olyanok, amelyek egyáltalán nem utasítják el Isten létét. Sokkal jobban kimerték magukat fejezni, mint hittanos társaik, holott várható lett volna, hogy serdülőként, akár lázadásból is teljes tagadásba merülnek.

A második osztályban, mint eddig az összes csoportban az antropomorfikus ábrázolásmód dominál, nyolcból hat rajzon. Több helyen a már megszokott szimbólumokkal kiegészítve. Hosszú hajat és szakállat rajzolnak, a felhőn állva Istent, máshol kiegészítve azzal, hogy süt rá a nap (8. rajz).

8. rajz- Második osztályos (10.-es) polgári nevelésre járó gimnazista rajza

Ábrázolták felhőn állva, csillagokkal, holddal, is a feje felett egy ragyogó kereszt, kitárt karok: „Nekem Isten egy olyan valaki, akik az égből figyeli az eseményeket a világon. Elérhetetlen.” (9. rajz)

9. rajz- Második osztályos (10.-es) polgári nevelésre járó gimnazista rajza

A mellékelt írás alátámasztja a motívumok jelentését, tehát a fény, a ragyogás általi láthatatlanságot. Több rajzon találkoztunk már azzal, hogy elérhetetlennek, távolinak rajzolták és jellemezték Istent. Ez nem egyenlő azzal, hogy tagadnák Isten létét. Egy rajzon egy átlagos ember volt, rövid hajjal, nadrágban: „*Valószínűleg ugyanúgy néz ki, mint a többi ember. De biztosan nem úgy, ahogy elképzeljük, arra mi nemigen vagyunk képesek. Érezhetjük jelenlétét, de a testnek semmi köze a lélekhez.*” - ez is utalhat Isten megfoghatatlanságára, hiszen járhatna köztünk is, mégsem tudnánk, hogy ki az, erre utal a második mondat is.

Ám a gyermeki istenkép még itt is megjelenik, amit a magyarázók is megerősítenek: „*Sajnos a rajz nem az én műfajom és nem is tudtam megörökíteni azt, amit elképzeltem. Szerintem Isten egy idősebb, 40-es éveiben járó ember lehet, szakállal, néhol ősz hajszálakkal és ráncokkal.*”

Mindössze két szimbólum rajz készült, egyik négyágú sárga csillag. A sárga csillag utalhat a zsidóságra, a csillag maga pedig, az emberre, a hatalomra és az erőre. A másik rajzon egy kereszt fektetve, hosszabb szárán felül szív, alul pedig a hal szimbólum: „*Istent nem lehet lerajzolni, ábrázolni. Csak azt tudjuk, hogy a saját képmására teremtett minket. Én úgy képelem el őt, mint egy tökéletes, szuverén és szerető Istent. Hűséges és attól ha mi nem is fogadjuk el, vagy nem is szeretjük ő szeretni fog attól is.*” – hal motívuma a megtért és megkeresztelt embert jelképezi, a szív pedig magát a Krisztust, ezáltal a vallásos emberek számára az Úr szeretetét, ám a fektetett kereszt pedig kifejezetten sátánista jelkép.

Úgy tűnik, hogy a polgári nevelésre járók körében még komplexebb istenkép alakult ki, mint hittanra járó társaiknál. Megjelennek hagyományos vallási motívumok, melyek egyéni vallásháttér tükröznek, de elvont ábrázolási módjukon keresztül pedig a személyes hitük is megjelenítődik, mely azt üzeni, hogy nem utasítják el Isten létét, akkor sem ha a rajz, még a gyermeki istenképet tükrözi. Sokan kiemelték Isten mindenhatóságát, sőt úgy nevezték, hogy ő maga szeretet. Mindezekből is úgy látom, hogy nekik egy sokkal összetettebb istenképük van, ami fakadhat abból, hogy többféle bemenettel érintkeznek, nincs egy „kötött forma”, ami állandóan megerősítést nyer. Ők több kis részletből próbálják kitalálni, hogy milyen lehet Isten, mit is jelent ő számukra. Beleviszik a saját életstílusukba Isten megszemélyesítését.

Konklúzió

Első hipotézisem mi szerint különbséget vártam a vallásosak és nem vallásosak istenrepresentációja között beigazolódtott ugyanis láthattuk a statisztikai eredményekből, hogy az istenrepresentációs skálák között szignifikáns különbségek születtek a két csoport között. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy a szociális környezetnek, tehát a családnak és a kortárs csoportnak hatása van és ennek tükrében alakul ki az istenkép. Kisgyermek korban a szülő által közvetített minták, azok, amelyek nagyban befolyásolják a gyermek gondolatait is. Ezt ő tovább viheti, de ugyanakkor megtörténhet az is, hogy teljesen elhagyja azt, amit a szülő közvetített számára, akár teljesen szembe is fordulhat vele. Ez mindkét csoport esetében megtörténhet, létrejöhet egy vallásos gyereknél teljes ateizmus, míg a kortárs csoport hatására egy nem vallásos is elkezdhet hinni Istenben. A szakirodalmi rész említi a belső lelki törvényeket is, ami abban merülne ki, hogy a serdülő például hisz Istenben, illetve vallásos, annak ellenére, hogy nem kapott ilyen neveltetést. Az én kutatásomban ezt nem mérte semmi, nem is következtethetünk rá, mivel nem tudhatjuk, hogy tényleg ugyanolyan-e a mintából létrehozott két csoport a belső sajátosságokat tekintve. A nemek között nincs különbség vallásosak és nem vallásosak között istenrepresentációjukat illetően, egyformán fejlődik az istenképük, istenrepresentációjuk. Ennek oka, hogy a serdülő keresi önmagát, megpróbálja összeegyeztetni a különböző szerepeit, választ keres arra a kérdésre, hogy ki is ő valójában, és ez a fajta szükséglet ugyanúgy megjelenik a lányoknál és a fiúknál is. A koruk azonban befolyásoló lehet. Azok a mintában szereplő serdülők, akik 15,5 évnél idősebbek voltak, magasabb pontszámokat kaptak a skálákon, mint fiatalabb társaik, függetlenül attól, hogy melyik csoportba tartoznak, tehát vallásosak-e vagy sem. Ha nem lenne különbség egyetlen

skálán sem, az azt jelenté, hogy mindegy hány éves egy serdülő, nem mutatna fejlődést az istenképe.

Utolsó hipotézisemre vagyis a dolgozat, második fő kérdésre a rajzelemzés adott választ, mivel kutatásban főként arra voltam kíváncsi, hogy serdülő korúaknál tényleg megtörténik-e a váltás, ugyanúgy a vallásos és nem vallásos fiataloknál egyaránt. Tehát az antropomorfikus ábrázolási módból átmenet következik be a szimbolikus ábrázolási módba Istent illetően. A rajzokból az derült ki, hogy a serdülőkorúaknál is még az antropomorfikus ábrázolásmód a domináló, ha arra kérjük őket, hogy rajzolják le, hogyan képzelik el Istent. Ez még gyermeki istenképre utal. Közel 90%-uk embert rajzolt, hosszú hajjal, szakállal, tógában, glóriával a feje felett. Azonban érdemes figyelembe venni az alkalmazott szimbólumok jelentését, mivel jóval többet mutatnak annál, mint Isten egyszerű emberként való ábrázolása. A glória, a fény, a nap, a felhők olyan jelentéseket hordoznak, amelyek arra engednek következtetni, hogy a fiatalok számára Isten képe, a dicsőséggel, a hatalmassal, biztonságot nyújtó, védelmező jelzőkkel fonódik össze.

A 75 diákból valamivel több, mint 10% választotta csupán a szimbolikus ábrázolást. Itt a legkülönbözőbb motívumok jelentek meg. Érdemes volt minden rajzot a melléklet fűzött magyarázatokkal együtt értelmezni, mivel vélemények és gondolatok, megerősítették a rajzolt szimbólumok és motívumok jelentését. Tehát szerencsés volt megkérni őket, illetve javasolni számukra, hogy írhatnak is a rajz mellé, mivel attól, hogy embert rajzoltak, az írásból látható volt, hogy több lakik bennünk Isten fogalmát illetően. Mindkét csoportra igaz, vallásosokra és nem vallásosokra egyaránt, hogy ebből kifolyólag a serdülő korúakra általánosan vonatkoztatható, hogy egyéni vallásháttérrel rendelkeznek, megjelennek rajzaikban a hagyományos vallási szokások, ugyanúgy, mint az elvont ábrázolási mód, amelyek mögött a személyes hit lakozik.

A statisztikai adatok szerint nem nagy mértékben, de szignifikánsan különböztek a magukat vallásosnak és nem vallásosnak valók istenreprezentációja. Ez a különbség a rajzokban kevésbé szembe tűnően mutatkozik meg, főleg ha az új felosztás szerint nézzük meg őket, mivel azok közül, akik polgári nevelésre járnak, többen átkerültek a magukat vallásosnak vallók csoportjába. A különbség valószínűleg azért nem mutat szélsőséges eltéréseket, mert maga a Isten, a vallás és az ehhez kapcsolódó szimbólumok, motívumok olyan jelenségek amelyekkel minden nap találkozhatunk, hiszen minden városban, faluban van templom, déli harangszó, a nagyobb ünnepek, mint például a karácsony és a húsvét is vallási ünnepek. A médiában is láthatnak, hallhatnak erről a gyerekek. Tehát egy nem vallásos családban felnövő

gyerek is több helyről kap információt ezzel kapcsolatban, ez támasztja alá azt feltételezésemet, hogy a polgári nevelésre járóknak úgy tűnik, még komplexebb az istenképe, mint hittanra járó társaiknak. Ez pedig abból ered, hogy ők többféle bemenetet kapnak, nem ugyanaz a kép erősítődik meg minden alkalommal.

Fő célom azonban az volt, hogy megnézzem mennyire jellemző serdülőkorban Isten szimbolikus ábrázolása, és az eddigi szakirodalmi háttérre alapozva, illetve saját kutatásom alapján elmondható, hogy valóban megkezdődik egy fajta átmentet, és elkezd kialakulni egy komplexebb istenkép. A mellékelt írásokból is látszik, hogy ebben a korban már kezdenek elszakadni attól a bizonyos kisgyermekkorai lénytől, aki csak pusztán a felhőkben lakik. Kezdik felfogni azt, hogy Istent nem lehet egyszerűen leírni, tehát valami összetettebből van szó.

Felhasznált irodalom:

- Bucher, A. A. (1992). *Bibelpsychologie*. Psychologische Zugänge zu biblischen Texten. USA, Utah: Academic Press.
- Diana, M. (2009). *Isten és a gyermek- Vallápszichológia és vallásos nevelés*. Budapest, Magyarország: Don Bosco Kiadó.
- Dickie, J. R., Eshleman, A. K., Merasco, D. M., Shepard, A., Vander Wilt, M. & Johnson, M. (1997). Parent-Child Relationships and Children's Image of God. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(1).
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*, New York: Norton
- Fáter, J. (2011). *Istenképek a pasztorálpaszichológus szemével*. Magyarország, Budapest: Farkas Nyomda Kft.
- Harms, E. (1944). The Development of Religious Experience in Children. *American Journal of Sociology*, 50(2).
- Helmut Hanisch: Children's image and Young People's Drawings of God (2002).
- Horváth-Szabó, K. (2007). *Vallás és emberi magatartás*. Magyarország, Piliscsaba: PPKE-BTK Kiadó.
- Horváth-Szabó, K. (2007). *Vallásosság és személyiség*. Magyarország, Piliscsaba: PPKE-BTK Kiadó.
- Lawrence, R. T: (1997). Measuring the Image of God: The God Image Inventory and The God Image Scales. *Journal of Psychology and Theology*, 25, 2, 214-226.
- Martos, T., Kézdy, A., Robu, M., Urbán, Sz. & Horváth-Szabó, K. (2008). Újabb adatok a Kritika Utáni Vallásosság Skála alkalmazásához – elmélet és módszertan. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64. 643-669.
- Máté-Tóth, A, & Nagy, G. D. (2008). *Vallásosság változatok - Vallási sokféleség Magyarországon*. Magyarország, Szeged: JATEPress.

- McDonald, A., Beck, R., Allison, S. & Norsworthy, L. (2005). Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence vs. Compensation Hypotheses. *Journal of Psychology and Christianity*, 24(1). 21-29.
- Piaget, J. (1972). Intellectual evolution from adolescence to adulthood. *Human Development*, 15. 1-12.
- Rizzuto, A-M. (1989). God representation. *Psychologists Interested in Religious Issues-Newsletter-American Psychological Association Division*, 14(2).
- Robu, M. & Martos, T. (2007). *Istenkép és vallásosság*. In: Horváth-Szabó Katalin: Vallásosság és személyiség. Magyarország, Piliscsaba: PPKE-BTK Kiadó.
- Rowatt, W. & Kirkpatrick, L., A. (2002). Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs. *Journal for the Scientific Study of Religion* 41(4). 637-651.
- Schweitzer, F. (1999). *Vallás és életút-Vallási fejlődés a keresztyén nevelés gyermek és ifjúkorban*. Budapest, Magyarország: Kálvin János Kiadó.
- Siegenthaler, H. (1980). Die Entwicklung des Gottesbildes bei Kindern und Jugendlichen. *Fachgemeinschaft evangelischer Religionslehrer in Württemberg und vom Fachverband evangelischer Religionslehrer in Baden*, 3.

A tanmese forrása: http://www.tanmesek.eoldal.hu/cikkek/vajon-letezik-e-isten_.html

Mellékletek:

1. melléklet:

Vallásosság Kérdőív

1. Életkor.....éves
2. Végzettség.....
3. Iskola/Kar/Szak:.....
4. Férfi ☐ Nő ☐
5. Családi állapota:
 - ☐ egyedülálló
 - ☐ párkapcsolatban él
 - ☐ élettársi kapcsolatban él
 - ☐ házas
 - ☐ egyéb, éspedig.....
6. Jelölje, melyik valláshoz, vagy felekezethez tartozik?
 - ☐ katolikus
 - ☐ református
 - ☐ evangélikus
 - ☐ más keresztény közösséghez tartozó
 - ☐ agnosztikus
 - ☐ izraelita, zsidó
 - ☐ adventista
 - ☐ baptista
 - ☐ buddhista
 - ☐ hit gyülekezet
 - ☐ hitetlen
 - ☐ egyéb, éspedig.....

7. Milyen gyakran jár templomba?

- ☐ hetente vagy gyakrabban
- ☐ havonta egyszer-kétszer
- ☐ csupán különleges alkalmakkor
- ☐ rendszertelenül
- ☐ szinte soha, vagy soha

8. Jár-e valamilyen vallási közösségbe, tartja-e a kapcsolatot hasonló vallású személyekkel?

- ☐ igen
- ☐ nem

9. A következő skálán jelölje, mennyire érzi magát vallásosnak:

Egyáltalán nem

nagyon

1 2 3 4 5 6 7

10. A következő kijelentések közül melyik jellemző önre leginkább?

- ☐ Vallásos vagyok az egyház tanítása szerint
- ☐ Vallásos vagyok a magam módján
- ☐ Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e, vagy sem
- ☐ Nem vagyok vallásos, de hitem van
- ☐ Nem vagyok vallásos, semmi közöm a valláshoz, vagy hithez
- ☐ Határozottan nem vallásos vagyok
- ☐ A vallást önbecsapásnak tartom

11. Gyermekkoromban reggelente és esténként hangosan együtt imádkoztunk a szüleimmel.

- ☐ igen
- ☐ nem

12. Milyen gyakran imádkozik?

- ☐ naponta többször
- ☐ naponta
- ☐ hetente vagy gyakrabban
- ☐ havonta
- ☐ alkalomszerűen
- ☐ rendszertelenül
- ☐ szinte soha, vagy soha

13. Szüleim templomba járó, hívő emberek.

- ☐ igen
- ☐ nem

14. Ön szerint hogyan hat a vallásossága az emberekkel való kapcsolataira?

- ☐ Erősen befolyásolja
- ☐ Bizonyos fokig befolyásolja
- ☐ Kis mértékben befolyásolja
- ☐ Egyáltalán nem befolyásolja
- ☐ Nem tudom

15. Hogyan hat a vallásossága a mindennapi tevékenységeire?

- ☐ Erősen befolyásolja
- ☐ Bizonyos fokig befolyásolja
- ☐ Kis mértékben befolyásolja
- ☐ Egyáltalán nem befolyásolja

2. melléklet:

Lawrence-féle istenreprezentációs kérdőív

1. A következő skálán – bekarikázással - jelölje meg, mennyire vallásos:

Egyáltalán nem 1 2 3 4 5 6 7 Egészen igen

2. A következőben témák szerint kijelentéseket sorolunk fel, és ezekről kérjük a véleményét.

A kijelentéssel való egyetértés mértékét egy 7 fokú skálán a megfelelő szám bekarikázásával lehet megadni.

Egyáltalán nem 1 2 3 4 5 6 7 Egészen igen

Ez nem vizsga, itt nincsenek jó vagy rossz válaszok. A véleményét kérdezzük, tehát fontos, hogy Ön válaszoljon, ne azt nézze, mit tesz a szomszédja.

Nyugodtan töltsse ki a kérdőívet. Nem kell törnie a fejét, első benyomása jó. Annyit kérünk, hogy valamennyire összeszedetten tegye.

Néhány kifejezés áll a következő kérdéssorban, amelyek összefüggnek, azzal a móddal, ahogy az emberek a hithez és valláshoz viszonyulnak. Adja meg a véleményét azzal, hogy a hét számjegy közül a megfelelőt bekarikázza.

		<u>Egyáltalán nem</u>			<u>Egészen igen</u>			
1	A Biblia mély igazságot tartalmaz, amely csak személyes kereséssel tárul fel.	1	2	3	4	5	6	7
2	Csak akkor élhet értelmes életet az ember, ha hívő.	1	2	3	4	5	6	7
3	A hit inkább szép álmom, amely illúzióknak tűnik akkor, amikor az ember szembesül az élet keménységével.	1	2	3	4	5	6	7
4	Túl sok emberre gyakoroltak nyomást Isten nevében ahhoz, hogy hinni lehessen.	1	2	3	4	5	6	7
5	Minden Istenről szóló kijelentést meghatároz az a kor, amelyben megfogalmazták.	1	2	3	4	5	6	7
6	A Biblia, annak ellenére, hogy a mienktől teljesen eltérő történelmi helyzetben íródott, fontos üzenetet tartalmaz.	1	2	3	4	5	6	7
7	Csak a nagy hagyományú vallások biztosítják, hogy eljussunk Istenhez.	1	2	3	4	5	6	7

8	A vallás az egyetlen, amely minden szempontból értelmet ad az életnek.	1	2	3	4	5	6	7
9	Minden vallási kérdésre csak egyetlen helyes válasz létezik.	1	2	3	4	5	6	7
10	Az abszolútumról szóló kijelentések, mint például a dogmák, mindig viszonylagosak maradnak, mivel azokat adott pillanatban élő emberek jelentették ki.	1	2	3	4	5	6	7
11	A bibliai történetek világa olyan távol van tőlünk, hogy nagyon kicsit a jelentősége számunkra.	1	2	3	4	5	6	7
12	Fontos vallási kérdésekre csak pap adhat választ.	1	2	3	4	5	6	7
13	Az emberről és a világról szóló tudományos magyarázatok a vallási magyarázatokat feleslegessé tették.	1	2	3	4	5	6	7
14	Tudatában vagyok annak, hogy világnézeti felfogásom csak egy lehetőség sok más mellett.	1	2	3	4	5	6	7
15	Úgy gondolom, hogy a bibliai elbeszéléseket szó szerint kell venni, úgy, ahogy azokat leírták.	1	2	3	4	5	6	7
16	A sok igazságtalanság ellenére, amelyet a kereszténység sok emberrel szemben elkövetett, Krisztus üzenetét értékesnek tartom.	1	2	3	4	5	6	7
17	A hit egy gyenge személyiség megnyilvánulása.	1	2	3	4	5	6	7
18	Bár sok olyan dologgal nem értek egyet, ami a múltban a kereszténység nevében történt, mégis kereszténynek nevezem magam.	1	2	3	4	5	6	7

4. Az alábbiakban olyan kijelentéseket olvashat, melyekkel az emberek egy része egyetért, mások viszont nem. Kérem, a kijelentések mellett található egyik értékelés bekarikázásával jelölje, hogy Ön az adott kijelentéssel mennyire ért egyet!

1. Amikor engedelmeskedem Isten törvényeinek, Isten úgy intézi, hogy jó dolgok történjenek velem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
2. Istent meglehetősen hivatalosnak képezem, szinte közömbösnek.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
3. Néha szorongok amiatt, hogy vajon Isten szeret-e még engem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
4. Ritkán segít rajtam az, ha Isten segítségét kérem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
5. Bizonyos vagyok Isten irántam való szeretetében.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
6. Isten nem válaszol, amikor hívom.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
7. Tudom, hogy nem vagyok tökéletes, de Isten akkor is szeret.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek

8. Isten hangja megmondja nekem, mit tegyek.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
9. Néha olyan érzésem van, hogy megbocsáthatatlan bűnt követtem el.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
10. Még ha elrontok is dolgokat, tudom, hogy Isten helyre fogja hozni azokat.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
11. Isten sosem állít engem kihívások elé.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
12. A túl sok gondolkodás veszélyeztethetné a hitemet.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
13. Úgy gondolok Istenre, mint aki inkább együttérez velem, mint követel tőlem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
14. Megkapom azt, amiért imádkozom.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
15. Mélyen legbelül érzem Isten jelenlétét.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
16. Isten irántam való szeretet nincs feltételekhez kötve.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
17. Nem nagyon érzem Istent személyesnek.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
18. Bármilyen kitartóan imádkozom is, ez egyáltalán nem segít rajtam.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
19. Még ha rossz dolgokat cselekszem is, tudom, hogy Isten mégis szeret.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
20. Meghitten tudok Istennel beszélni.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
21. Nagyrészt az általam hozott döntésektől függ, hogy mi történik velem az életben.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
22. Azt hiszem, Isten még az ateistákat is szereti.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
23. Isten gondomat viseli.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
24. Nem tapasztalom az Istenhez való közelség érzését, még az imádságban sem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
25. Isten csak akkor szeret, ha tökéletesen teljesítek.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
26. Isten mindentől függetlenül szeret engem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
27. Isten örömét leli az eredményeimben.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
28. Nem tudok elképzelni olyan személyt, akit Isten ne tudna szeretni.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
29. Isten folyamatosan arra kér, hogy még kitartóbban próbálkozzam.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek

30. Isten mindig jelen van számomra.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
31. Semmilyen segítséget nem kapok Istentől akkor sem, ha imádkozom érte.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
32. Nem lehet egyszerre Istenhez is közel lenni és a világban is tevékenynek lenni..	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
33. Az engedetlenségért Isten könnyen megharagszik.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
34. Gyakran aggódom amiatt, hogy vajon Isten szerethet- e engem.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
35. Isten irányítja az életemet.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
36. Isten azt akarja, hogy az életemben elérjek mindent, amit tudok.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
37. Isten erőssé tesz engem, ha kérem.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
38. Isten mindig gondomat fogja viselni.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
39. Azt hiszem, Isten többnyire meghagyja az emberek szabadságát.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
40. Még ha Isten meg is hallgatja az imákat, az én esetem nem ezt bizonyítja.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
41. Isten keresi az alkalmat arra, hogy elégtételt vegyen rajtam.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
42. Isten irgalma mindenkire kiterjed.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
43. Isten irántam való szeretete feltétel nélküli.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
44. Tudom, hogyan érzem el, hogy Isten figyeljen rám.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
45. Isten azt kéri tőlem, hogy folyamatosan növekedjek mint személy.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
46. Azt hiszem, Isten csak bizonyos embereket szeret.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
47. Isten majdnem mindig válaszol az imáimra.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
48. Isten nem akarja, hogy túl sokat kérdezzek.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
49. Isten nem sokat tesz azért, hogy meghatározza az életem kimenetelét.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
50. Isten hagyja, hogy a világ saját törvényei szerint haladjon.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek
51. Isten akkor is szeretne, ha volnának tévedések a vele kapcsolatos hitemben.	egyáltalán nem érték egyet	részben nem érték egyet	részben egyétértek	teljes mértékben egyétértek

52. Nem vagyok elég jó Istennek ahhoz, hogy szeressen.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
53. Isten együttérzése nem ismer vallási határokat.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
54. Néha úgy érzem, hogy Isten a tenyerén hordoz.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
55. Isten sosem kérte tőlem, hogy nehéz dolgokat tegyek.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
56. A világ igazgatása fontosabb Isten számára, mint az, hogy az emberekkel törődjön.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
57. Gyakran érzem, hogy Isten kezében vagyok.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
58. Nem hiszem, hogy a hitem által különleges befolyást gyakorolhatnék Istenre.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
59. Nagyrészt nekem kell gondoskodnom saját magamról.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
60. Különösen vonz Istennek mint pászternak a képe.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
61. Istent távolinak érzem.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
62. Azt hiszem, Isten örömét leli az emberi teljesítményben.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
63. Ritkán érzem azt, hogy Isten velem van.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
64. Melegséget érzek, amikor imádkozom.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
65. Jócskán felelős vagyok a saját életemért.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
66. Úgy tűnik, Isten ritkán adja meg, amit kérek, ha egyáltalán megadja.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
67. Szerintem Isten élvezi, ha elégtételt vehet rajtunk, amikor rászolgálunk.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
68. Isten arra bátorít, hogy haladjak előre az életem útján.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
69. Isten néha közbeavatkozik a kérésemre.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
70. Isten soha nem keresi velem a kapcsolatot.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
71. Istent nem zavarja, ha nem nagyon fejlődöm.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek
72. Néha azt gondolom, hogy engem még Isten sem tudna szeretni.	egyáltalán nem értek egyet	részben nem értek egyet	részben egyetértek	teljes mértékben egyetértek

Köszönöm segítségét!

3. melléklet: Az Istenről szóló tanulságos mese

Vajon létezik-e Isten?

Egy ember elment leváogatni a haját, és megigazíttatni a szakállát. Ahogy a fodrász dolgozni kezdett, kellemes beszélgetésbe elegyedtek. Sok mindenről szót ejtettek, különféle területeken. Végül szóba került Isten is, mire a fodrász határozottan kijelentette:

- Én nem hiszem hogy Isten létezik.
- Miért ilyen biztos ebben? - kérdezte a vendég.
- Nos, csak ki kell nézni az utcára, hogy mindenki megértse, miért nem létezhet Isten. Most mondja meg őszintén, ha Isten létezne, hogy lehetne annyi beteg ember a világon? Hogy is hagyhatnának el szülők gyermekeket? Ha Isten létezne, se szenvedés, se fájdalom nem lenne. El nem tudok képzelni egy szeretettel teli Istent, aki lehetővé teszi mindezt körülöttünk.

A vendég gondolkodott egy kis ideig, aztán úgy döntött, hogy nem válaszol a fodrász feltevésére, mert nem akart vitába keveredni. Miután a fodrász befejezte a dolgát, a vendég fizetett, majd elbúcsúzott tőle és kilépett az utcára. A következő pillanatban szemébe ötlött egy ember, akinek hosszú, gondozatlan haja és loboncos szakálla volt. Piszkosnak és kulturálatlannak tűnt. A vendég visszafordult, és megint belépett a fodrászüzletbe, ahol megszólította a fodrászát:

- Tudja mit mondok? Nem léteznek fodrászok a világon!
- Hogy mondhat ilyet uram? - kérdezte meglepetten a fodrász. - Hiszen itt vagyok én, én fodrász vagyok, nem? Éppen most fejeztem be az ön hajának és szakállának rendbetételét.
- Nem, nem! erősködött a vendég. Fodrászok márpedig nem léteznek, hiszen ha léteznének, akkor nem lennének olyan hosszú, gondozatlan hajú és szakállú emberek az utcán, mint az az ember ott, látja?
- Ah, de hát attól még léteznek fodrászok! Válaszolt a mester.
- Tehetek én arról, hogy az az ember nem jön be hozzám?

- Hát ez az! - bólintott rá a vendég. Éppen erről van szó! Isten is létezik! Tehet Ő arról, hogy az emberek nem fordulnak Hozzá, hogy nem keresik meg Őt? Ezért van olyan sok fájdalom és szenvedés a világon.

4. *melléklet: Etikai jóváhagyás*

Etikai jóváhagyást igénylő űrlap
diák kutatók számára
SZTE BTK PSZICHOLÓGIAI INTÉZET

1. **A kutatás címe:** Az istenkép fejlődése

2. **A beadás dátuma:** 2013. árpilis 29.

3. **A kutatásért felelős oktató neve, beosztása:** Dr. Sebőné Szenes Márta, egyetemi adjunktus

A diák kutató/k neve: Szabó Hangya Lilla

4. **A kutatás melyik kategóriába esik:**

- ☐ kurzus munka; ebben az esetben, kurzus neve
- ☐ műhelymunka
- ☐ szakdolgozati munka
- ☐ TDK munka
- ☐ egyéb:

5. **A kutatás céljának és menetének rövid ismertetése:**

Kutatásom célja, hogy összehasonlítást végezzek a vallásos nem vallásos serdülők istenképe között, ezzel együtt választ szeretnék kapni arra a kérdésre is, hogy az antropomorfikus vagy szimbolikus ábrázolás mód a domináló ebben a korban. Először egy Isenről szóló tanulságos mesét olvastam fel, utána következett a rajzolás rész, majd pedig a kérdőív kitöltése.

6. **A minta leírása, a vizsgálati személyek toborzásának módja?**

A mintába 14 és 17 év közötti serdülők kerültek be, nyolcadikos, kilencedikes és tizedik osztályos tanulók. Az iskolaigazgatóval és az adott tanárokkal előzetes egyeztetés alapján, egy-egy tanítási óra kereteim belül végeztem el a vizsgálatot.

7. **Hol zajlik a vizsgálat?**

A vizsgálat minden esetben az adott iskolákban, az osztálytermekben történt.

8. **Milyen berendezéseket és eszközöket alkalmaz? (Nevezze meg az alkalmazott tesztet, kérdőívet!)**

Két féle kérdőívet alkalmaztam, egyik a vallásosság mértékét méri, melynek alapját képezi egyrészt Dr. Máté-Tóth András által kidolgozott vallásosság kérdőív (Vallástudományi Tanszék, SZTE-BTK), másrészt pedig Horváth-Szabó Katalin kritika utáni vallásosság skálája (Máté-Tóth & Nagy, 2008; Martos, Kézdy, Robu, Urbán & Horváth-Szabó, 2003). A kérdőív a hitközösséghez tartozást, az imádkozás gyakoriságát, és a vallás befolyásoló hatását méri fel a mindennapokra

és a kapcsolatokra nézve. A másik felvett kérdőív pedig az Istenreprezentációra vonatkozik (Lawrence, 1997- magyarra fordította és validálta Robu Magda) továbbá felhasználtam egy Istenről szóló tanulságos mesét (1. melléklet) illetve a gyerekek által készített rajzokat elemeztem.

9. Az etikailag érzékeny pontok azonosítása

Jár-e a vizsgálat **kellemetlen ingerek bemutatásával vagy kellemetlen helyzetek** létrehozásával? IGEN / **NEM**. Ha a válasz "igen", akkor pontosan ismertesse a helyzetet és becsülje meg a kockázati tényező súlyosságát!

- Kellemetlen helyzet?
- Kellemetlen ingerek?
- Fájdalom?
- Víz, élelem, alvás stb. megvonás?
- Gyógyszerek vagy pszichoaktív szerek alkalmazása?
- Testi sérülés veszélye?
- Szorongás vagy egyéb negatív érzés okozása feltételezhető módon?
- Lényeges információ visszatartása?
- A vizsgált személyek tudatos félrevezetése?

Jár-e a vizsgálat **érzékeny populáció** részvételével (karikázza be és részletezze a választ megfelelő pontnál)? **IGEN** / NEM

- **18 éven aluliak?** A vizsgálatban 18 év alatti serdülők vettek részt.
- betegek vagy mentálisan veszélyeztetett egyének?
- egyéb módon érzékeny társadalmi csoporthoz tartozók?

Jár-e a vizsgálat **érzékeny témák** érintésével? Részletezze a választ, ha igen! IGEN / **NEM**

- szexualitás
- intimitást érintő témák
- identitását, személyes kapcsolatokot érintő témák, etc.

10. Pontosán ismertesse, hogy milyen eljárásokat tervez az etikai kockázat kiiktatására illetve minimalizálására, kitérve az informált beleegyezés megszerzésének módjára és az utólagos tájékoztatás menetére!

Egy általános iskolában illetve egy gimnáziumban végeztem el a kutatást, mindkét iskolában először az iskolaigazgatóknak mondtam el, hogy mit vizsgálok, mi a kutatásom célja, és ők beleegyezésüket adták a vizsgálat elvégzéséhez.

11. Az informált beleegyezés szövege (Adja meg az informált beleegyezés pontos szövegét!)

Kedves Kírtó!

Szabó Hangya Lilla vagyok, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Intézetének harmadéves hallgatója. Szakdolgozatomban az istenképet vizsgálom, azonban ehhez szükséges megtudnom rólad néhány információt. A neved a rajzoddal való azonosíthatóság miatt szükséges, a későbbiekben sehol nem fog szerepelni!

12. Van-e bármilyen további etikai vonatkozása a vizsgálatnak, amelyre a fenti kérdésekre adott válaszokban nem történt utalás?

Nincs.

Tanusítom, hogy az etikai jóváhagyás megtörtént.

A végső formában való jóváhagyás dátuma: 2013. február 20.

A vizsgálat lefolytatásának tervezett dátuma: 2013. márciusa

A jóváhagyó tanár (nem kell kézírásos aláírás): Dr. Sebőné Szenes Márta